

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Zkoumání přírody mílétských myslitelů

Hana Hromiaková

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Zkoumání přírody mílétských myslitelů

Hana Hromiaková

Vedoucí práce:

PhDr. Radim Kočandrle, Ph.D

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, srpen 2018

.....

Tímto bych ráda poděkovala mému vedoucímu PhDr. Radimovi Kočandrlému Ph.D. za jeho cenné rady a odborné vedení, ale také svým blízkým za jejich podporu a trpělivost při psaní mé bakalářské práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	„PŘÍRODA“ V POJETÍ MILÉŤANŮ.....	3
3	THALÉS (638 – 560 př. n. l.).....	6
	3.1 Arché.....	8
	3.2 Kosmologie	9
	3.3 Astronomie	11
	3.3.1 Souhvězdí Malý vůz	12
	3.3.2 Předpověď zatmění Slunce a zkoumání slunovratů.....	13
	3.4 Praktické aktivity.....	15
	3.5 Geometrie	16
4	ANAXIMANDROS (610 – 546 / 540 př. n. l.).....	18
	4.1 Astronomie – gnomón, první mapa a sféra.....	19
	4.2 Apeiron – „bezmezno“	20
	4.3 Kosmogonie	22
	4.4 Kosmologie	24
	4.5 Myšlenky o původu člověka	26
5	ANAXIMENÉS (580 – 528 / 525 př. n. l.).....	27
	5.1 Vzduch	27
	5.2 Kosmogonie	30
	5.3 Kosmologie	31

6	ZÁVĚR.....	34
7	SEZNAM ZKRATEK CITOVANÝCH DĚL	37
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	39
	8.1 Primární literatura.....	39
	8.2 Sekundární literatura.....	39
	8.3 Internetové zdroje.....	40
9	RESUMÉ.....	41

1 ÚVOD

Tématem této bakalářské práce je zkoumání přírody neboli v řeckém originále *peri fyseós historia*¹ Mílétských myslitelů, konkrétně Thaléta, Anaximandra a Anaximena. Cílem práce bude vysvětlení základních myšlenek těchto myslitelů a v úplném závěru jejich společné srovnání. Převážně budeme využívat metod deskripce, interpretace a komparace materiálů z dochovaných referátů, zlomků a sekundární literatury.

Na samém začátku se pokusíme přiblížit období 6. st. př. n. l. v íónském Mílétu a postupnou cestu k tzv. „přírodozpytu“. Vysvětlíme si též blíže pojem „příroda“ neboli *fyxis*. Další kapitole je příhodné zahájit právě Thalétem, neboť v historii filosofie je právě on považován za prvního filosofa a zároveň je chronologicky prvním myslitelem mílétského zkoumání. V první kapitole si tedy v krátkosti přiblížíme postavu Thaléta a poté se zaměříme na jeho pojetí arché a na to, jakým způsobem figuruje v jeho kosmologické koncepci. Thalés se angažoval v různých oblastech, proto následující podkapitoly budou věnovány jeho praktickým aktivitám, astronomii a geometrii. V případě Anaximandra a Anaximena si budeme počínat podobně, tedy pojednáme o jejich arché a poté přistoupíme ke konkrétním kategoriím jejich nauky.

Materiály o myšlení předsókratiků máme z tzv. zlomků, kterých je přibližně pět tisíc, a dělí se na tři typy. Prvním typem, jsou tzv. *testemonia* (A) referáty – svědectví pozdních myslitelů o nauce předsókratických myslitelů, kdy většina těchto textů je ovlivněna zejména Aristotelem, který se v první knize svého spisu *Metafyzika* myšlení předsókratiků hojně věnuje. Dalším zdrojem informací je pro nás Theofrastos, který je autorem dějin filosofie od Thaléta po Platóna s názvem *Názory přírodovědců*. Toto dílo mělo činit šestnáct či osmnáct knih, avšak bylo ztraceno, a dochoval se pouze zkrácený výťah o dvou svazcích. Jeho dílo sestávalo ze zvláštních oddílů, které postupně pojednávaly o životě a naukách jednotlivých myslitelů. Podle tohoto schématu poté postupovali pozdější myslitelé, tzv. doxografové, kupříkladu Áetios, Hippolytos, Plútarchos či Díogenés Laertios. Druhým typem jsou přímé zlomky (B), které mají reprezentovat domnělé přímé citace z původních děl předsókratiků. Poslední typem zlomků jsou *falsa* (C) neboli imitace, jejichž pravost není doložena. V této práci budeme

¹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie mezi mýtem a vědou*, s. 53.

vycházet pouze z prvních dvou typů, tedy z referátů o nauce a údajných přímých citací, které jsou dochovány v dílech pozdních autorů.²

České překlady antických autorů budeme v této práci přebírat, pokud nebude uvedeno jinak, z internetové stránky Zdeňka Kratochvíla, která je dostupná na www.fysis.cz, a od Filipa Karfíka a Tomáše Vítka v díle *Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty*. Číslování zlomků se bude řídit prací *Die fragmente der Vorsokratiker* Hermanna Dielse, doplněnou Walterem Kranzem.

² KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 11.

2 „PŘÍRODA“ V POJETÍ MILÉŤANŮ

Období 6. století př. n. l. je charakteristické velkým rozmachem řecké kultury, rozvíjí se architektura, sochařství a literatura. Právě v oblasti literatury začíná vznikat nový žánr, a to sice historická literatura. *Historiá* konkrétně znamená „zkoumání jednotlivostí“ a „vztahů mezi nimi“; související slovo *histór* zase značí člověka „věducího“, mohli bychom říci „vědec“. Pojem *historiá* tedy odpovídá dnešnímu výrazu „vědění“ či „věda“. V této době se také začíná rozvíjet nový styl myšlenek, který Kratochvíl doslova nazývá „přírodopyt“.³

Jak jsme již naznačili výše, v íónském Miletu se rozvinulo myšlení, jehož hlavním předmětem bylo zkoumání *fysis* neboli „přírody“, „přirozenosti“. Pojem *fysis* je odvozen od slovesa *fyein*, jež můžeme přeložit jako „plodit“, „vydávat“, „způsobit“, „růst“, „vznikat“, „narodit se“ atd. Toto sloveso bylo spojeno hlavně s vegetativními aktivitami rostlin, což si můžeme ověřit již u Homéra. Původně bylo slovo *fysis* chápáno jako „tvar“, tedy jako povaha určité věci.⁴

Je jistě dobré zmínit, že staří myslitelé tento pojem neužívali v tak úzkém smyslu, jak je známý dnes a že je víceméně daný kontextem, v němž byl užit.⁵ Konkrétně u myslitelů v Iónii není slovo *fysis* přímo v jejich díle dochováno, tudíž jeho význam můžeme odvozovat až z děl pozdějších autorů, zejména Aristotela a jeho žáka Theofrasta. Ovšem vzhledem ke skutečnosti, že tohoto pojmu užíval již Homér ve svém díle *Odysseie*, lze ho dost dobře předpokládat také u Miletánů. Pasáž z páté knihy tohoto díla je zároveň jediným dokladem toho, že se výrazu *fysis* užívalo již před 5. stoletím př. n. l.⁶

Zkoumání přírody bylo tedy hlavním zájmem předsókratiků, neboli myslitelů žijících před Sókratem. Z jejich děl se zachovaly pouze zlomky u pozdějších autorů, jak jsme nastínili již v úvodu. Toto zkoumání lze chápat jako počátek filosofie, a v užším smyslu jako jakýsi „prototyp“ později zkonstruované fyziky. Konkrétnější podoby tohoto zkoumání se nám dostává v astronomii, geografii, geometrii a meteorologii.⁷

Dle Díogena Laertského existují dvě větve filosofie: íónská a italská.⁸ Íónská větev byla nazvána po Thalétovi, který měl být íónského původu a později do ní uvedl

³ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie mezi mýtem a vědou*, s. 49.

⁴ KOČANDRLE, Radim. *Fysis íónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*, s. 19-20.

⁵ Tamtéž, s. 7.

⁶ Tamtéž, s. 22.

⁷ Tamtéž, s. 17.

⁸ DL I, 13.

i Anaximandra. Italská větev je pak nazvána po Pythagorovi, neboť ji „nejvíce pěstoval v Itálii“.⁹ Pýthagorás měl být zároveň úplně prvním myslitelem, který užil slova filosofie a sám o sobě hovořil jako o filosofovi.¹⁰ V této práci se budeme zabývat výhradně větví iónskou, kdy je právě již zmiňovaný Thalés tradičně považován za toho, kdo „Řekům objevil zkoumání přírody“. Simplikios dále dodává, že Thalés měl také několik předchůdců, kteří však se svými myšlenkami nevynikli tolik jako on.¹¹

Mílétské myslitele zajímala nejvíce otázka vztahu mezi nejvyšší božskou mocí a světovým řádem (*kosmos*).¹² Snažili se porozumět světu, pátrali po původu všeho, co lze viditelně pozorovat na zemi.¹³ Na základě tohoto zkoumání předložili různé výklady vzniku světa, které si v této práci dále představíme v kapitolách o kosmogonii.

V této souvislosti je třeba pohovořit o pojmu *arché*, který je běžně chápán jako „počátek“ či „princip“. Ovšem nikdo z mílétských předsókratiků nic „počátkem“ nenazývá. Takzvaná nauka o „počátcích“ má svůj původ v Aristotelově vlastní interpretaci myšlenek mílétských myslitelů. Myšlení mílétských myslitelů je Aristotelem pochopeno jako pátrání po „počátcích“ a svým předchůdcům tak podsouvá otázku „z čeho?“ a odpovědí na ni je „látka“ (*hylé*).¹⁴ V dnešní době je takové myšlení známo pod názvem „materiální monismus“.¹⁵ Je tedy toho názoru, že uznávali pouze jednu z jeho čtyř příčin, a to sice příčinu látkovou:

„Tedy většina nejstarších filozofů se domnívala, že počátkem všech věcí jsou jenom počátky ve způsobě látky (*en hylés eidei*). Neboť to, z čeho se skládá všechno, co jest, a z čeho původně vzniká a v co nakonec zaniká – kdežto podstata (*úsiá*) trvá a mění se jenom ve svých vlastnostech (*tois pathesi*) – je podle nich prvkem (*stoicheion*) a počátkem (*arché*) jsoucna. Proto míní, že nic nevzniká ani nezaniká, ježto se ona prapodstata (*fysis*) stále udržuje, (...). Neboť musí být nějaký prapodstata buď jedna anebo více než jedna, z čeho ostatní vzniká, kdežto ona sama trvá. Ale o počtu a bližším určení takového počátku nemají všichni stejné mínění. (...)“¹⁶

⁹ DL I, 13.

¹⁰ DL I, 12.

¹¹ SIMPLIKIOS, *In Arist. Phys.* 23, 29 = DK 11 B1 / 1.

¹² HUSSEY, Edward. *Presokratiki*, s. 31.

¹³ KOČANDRLE, Radim. *Fysis iónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*, s. 22.

¹⁴ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 202.

¹⁵ GRAHAM, Daniel W. *Explaining the Cosmos: The Ionian Tradition of Scientific Philosophy*, s. 49.

¹⁶ ARISTOTELÉS, *Met.* I, 3, 983b 7-21. Překlad A. Kříž.

Aristotelés se domníval, že hlavním tématem této „první filosofie“ mělo být poznání prvotních příčin, neboť jak sám píše: „každý něco ví tehdy, když se domníváme, že zná první příčinu toho“.¹⁷ V *Metafyzice* dále hovoří o svých předchůdcích, neboť oni také „filozofovali o pravdě“ a „zřejmě uznávají jisté počátky a příčiny“.¹⁸ Výkladem jejich myšlenek chtěl podepřít svou nauku a zároveň ukázat, že o svých „příčinách“ hovořili pouze neurčitě a že se v některých soudech dokonce mýlili.¹⁹ Jak sám totiž dodává: „první filozofie ve svých začátcích nejprve o všem jenom žvatlala, poněvadž byla ještě velmi mladá“.²⁰

Tato Aristotelova interpretace však měla takový vliv, že jsou později předsókratici považováni obecně za ty, kteří vysvětlují svět pomocí jakési „pralátky“ a jejich postavy se od sebe odlišují pouze na základě toho, jakou „látku“ předpokládali jako „počátek“. V této souvislosti musíme souhlasit s názorem Kočandrleho, který trefně dodává, že se jedná o „dobrý poukaz k tomu, že se často zachová zejména to, co je jednoduché a snadno zapamatovatelné“.²¹

¹⁷ ARISTOTELÉS, *Met.* I, 3, 983a 25-26. Překlad A. Kříž.

¹⁸ ARISTOTELÉS, *Met.* I, 3, 983b 1-4. Překlad A. Kříž.

¹⁹ KOČANDRLE, Radim. *Anaximandros z Miletu*, s. 101.

²⁰ ARISTOTELÉS, *Met.* I, 3, 933b 15-17. Překlad A. Kříž.

²¹ KOČANDRLE, Radim. *Anaximandros z Miletu*, s. 104.

3 THALÉS (638 – 560 př. n. l.)

Tento filosof, který je díky moudrým výrokům, které jsou mu připisovány, tradičně řazen mezi tzv. „Sedm mudrců“,²² je prvním z mílétských myslitelů, kterými se budeme v této práci zabývat. Pojmeme „Sedm mudrců“ míníme muže žijící v 7. – 6. st. př. n. l., kteří prosluli svými moudrými výroky, ale někteří se angažovali také v oblasti zákona, matematiky či básnictví.²³ Řecká tradice je doslova označuje jako *hoi sofioi*, to znamená „ti moudří“. Z názvu se zdá sice zřejmé, že těchto moudrých mužů bylo sedm, ale ve skutečnosti můžeme u různých autorů najít odlišný počet filosofů, kteří měli do této skupiny patřit.²⁴ Tento fakt můžeme doložit citací ze spisu Díoigena Laertského:

„(...) za mudrce byli pak považováni Thalés, Solón, Periandros, Kleo-búlos, Chilón, Biás a Pittakos. K nim připočítávají ještě Aiiacharsida ze Skythie, Mysóna z Chénu, Ferekýda ze Syru a Epimenida z Kréty, někteří pak též samovládce Peisistrata.“²⁵

Thalétovi je konkrétně přisuzován výrok „Poznej sebe sama“, který od něj později převzal úředník Chilón.²⁶ Ovšem jak zmiňuje Díoigenés, ani toto autorství není zcela potvrzené, neboť Antisthenés jej ve svých *Nástupnictvích* zase spojuje se jménem delfské věštkyňe Fémonoi, sestry Apollóna.²⁷ V dnešní době bychom mohli moudré výroky mudrců v podstatě chápat jako morální ponaučení, jakousi životní moudrost či rady pro život.²⁸

Thalés je také mnohými historiky označován jako zakladatel řecké filosofie. Již Aristotelés ho ve svém díle *Metafyzika* uvádí jako vůbec prvního filosofa, který za počátek (*arché*) všeho považuje látku (*hylé*), v jeho případě konkrétně vodu. Toto hledání určitého

²² STOBAIOS, *Anthol.* III, 1, 172 = DK 10 A 3.

²³ DL I, 40. Anaximenés z Lampsaku dokonce tvrdí, že se všichni mudrci zabývali básnictvím.

Plútarchos, *De Pyth. orac.* 18; p. 402e = DK 11 B 1 / 2. Plútarchos uvádí Thaléta ve výčtu autorů, kteří měli své názory nejdříve vyjadřovat v básních. V závěru této pasáže polemizuje s tvrzením, zda je Thalés opravdu autorem *Astronomie pro plavce*, jak se obecně tvrdí.

²⁴ KRATOCHVÍL, Zdeněk. Sedm mudrců. *Fysis - φύσις* [online]. Zdeněk Kratochvíl, 2001 [cit. 2018-01-30]. Dostupné z: <http://www.fysis.cz/presokratici/7mudrcu/7/7.htm>

²⁵ DL I, 13.

²⁶ DL I, 1, 68 = DK 11 A 1.

²⁷ DL I, 1, 40 = DK 11 A 1.

²⁸ PETRŽELKA, Josef. D. „Sedm mudrců“. *Dějiny filosofie I* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2014 [cit. 2018-06-10]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/ff/ps14/phil/web/indexM7.html>

počátku je dle Aristotela prvním filosofickým uvažováním o poznání příčin, a proto si označení prvního filosofa vysloužil právě on.²⁹

Postavu Thaléta bychom mohli časově zařadit do 7. – 6. st. př. n. l. Kdybychom chtěli být konkrétnější, v Apollódově *Kronice narození* se můžeme dozvědět, že se narodil v prvním roce 35. olympiády, či spíše 39. olympiády, což odpovídá přibližně rokům 640 – 624 př. n. l.³⁰ Zemřel zřejmě v 78 či v 90 letech, jak uvádí Sósikrates. Dle něj mělo totiž k jeho smrti dojít během 58. olympiády, tzn. přibližně 548 – 545 př. n. l., kam přišel zhlédnout tělocvičný závod a podlehl vedru a žízni.³¹ Naproti tomu Anaximenés v dopisu Pythagorovi tvrdí, že k Thalétově smrti došlo nešťastnou náhodou, a to sice tak, že mudrc, zaneprázdněný pozorováním hvězd, si nevšiml srázu, a spadl z něj.³²

Dle většiny spisovatelů tehdejší doby byl rodilý Miletan z urozeného rodu, ale jak píše Diónenés ve svém díle *Vitae philosophorum*, Hérodotos, Dúris či Démokritos ho řadí k rodu Thélidů (Foiničanům). Jako rodiče udávají Examya a Kleobulinu, což jsou potomci Kadmy a Agénóra, mythického zakladatele Théb³³. Do Miletu měl údajně přicestovat s Neilem, posledním synem athénskému panovníka a také údajného zakladatele Miletu, Kodra³⁴, který byl vyhnán z Foinikie.³⁵

Své myšlenky si nejspíše nikam písemně nezaznamenával, ačkoli je mu připisovaná *Astronomie pro plavce*.³⁶ Dle Diónena však tento spis pochází od Fóka ze Samu. Jiní hovoří o tom, že napsal pouze spisy *O slunovratu* a *O rovnodennosti*, ve kterých označuje ostatní jevy za nepoznatelné,³⁷ to znamená, že další přírodní fenomény v podstatě nelze lidskou myslí postihnout. Není tedy jisté, zda Thalés nějaký spis opravdu napsal, ale pokud by tomu tak bylo, Lobón z Argu, autor spisu o básnících, odhaduje jeho dílo na přibližně 200 veršů.³⁸

Thalés se zřejmě angažoval nejdříve v oblasti politiky a poté přistoupil ke zkoumání přírody.³⁹ Eudémos ve svém spisu *Dějiny hvězdářství* tvrdí, že první oblastí,

²⁹ ARISTOTELÉS, *Met.* I, 3, 983b 20-24 = DK 11 A 12.

³⁰ DL I, 1, 38 = DK 11 A 1.

³¹ DL I, 1, 38-39 = DK 11 A 1.

³² DL II, 2, 4 = DK 13 A 1. Jedná se pouze o falsum dopisu.

³³ LAERTIOS, Diónenés. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, s. 38, pozn. 60.

³⁴ LAERTIOS, Diónenés. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, s. 38, pozn. 64.

³⁵ DL I, 1, 22 = DK 11 A 1.

³⁶ SIMPLIKIOS, *In Arist. Phys.* 23, 29 = DK 11 B 1 / 1.

³⁷ DL I, 1, 23 = DK 11 A 1.

³⁸ DL I, 1, 34 = DK 11 A 1.

³⁹ DL I, 1, 23 = DK 11 A 1.

které se Thalés věnoval, co se týče přírody, je hvězdářství, za což ho obdivovali Xenofanés či Hérodotos a tato svědectví můžeme najít i u Hérakleita a Démokrita.⁴⁰

3.1 Arché

Poznatky o Thalétově pojetí *arché* máme zejména z Aristotelova díla *Metafyzika*. Aristotelés přiřknul Thalétovi jako „počátek“ vodu ve smyslu látkové příčiny (*hylé*). V Aristotelově podání celá koncepce vyznívá tak, že Thalés soudil, že celý svět vzniknul z vody, ale jak jsme si vysvětlili výše, jedná se pouze o jeho pohled. Aristotelés hovoří o názorech prvních filosofů ve smyslu toho, že se domnívali, že příčinou všeho je právě počátek v podobě látky. Prvopočátek jednotlivých jsoucen je tedy podstata, která trvá, a mění se pouze její stav.⁴¹ Aristotelés v případě Thaléta soudí, že pokládal za počátek vodu právě proto, že si byl vědom faktu, že vlhko je předpokladem pro život:

„Všechno se živí něčím vlhkým a samo teplo z něho vzniká a jím žije, (...) semena všech věcí svou přirozenou povahou jsou vlhká a počátkem přirozené vlhkosti je voda“.⁴²

Dle Kirka je pravděpodobné, že Aristotelovo mínění bylo do jisté míry ovlivněno názory italského lékaře Hippóna ze Samu, který také předpokládal vodu jako látkovou příčinu všech věcí. Podobnou informaci o vodě jako jediné příčině nalzáme také u Hérakleita Homérského, který tuto tezi obhájí tím, že „vlhká přirozenost“ může lehce nabýt různé podoby, například jejím vypařováním vzniká vzduch a zhušťováním bahno neboli země. Dle Kirka však tento názor pochází ze stoických pramenů a může se tak jednat jen o pouhý dohad.⁴³

Ovšem Kirk je toho názoru, že není nutné onen peripatetický předpoklad o „prvotní vodě“ zcela zavrhnout, neboť i Thalétův následovník Anaximénés později pracoval s myšlenkou, že vše je produktem vzduchu, který na sebe bere „rozmanité podoby“. Je tedy dle Kirka možné, že Thalés mohl pracovat s myšlenkou, že voda je jakýsi „přetrvávající, skrytý konstituent všech věcí“.⁴⁴ Osobně se v této práci kloníme k názoru,

⁴⁰ DL I, 1, 23 = DK 11 A 1.

⁴¹ ARISTOTELÉS, *Met.* I, 3, 983b 18-19 = DK 11 A 12. Překlad A. Kříž.

⁴² ARISTOTELÉS, *Met.* I, 3, 983b 24-28 = DK 11 A 12. Překlad A. Kříž.

⁴³ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 119-120.

⁴⁴ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 122-123.

který zastává Kirk, a to sice v tom smyslu, že voda je jakási přetrvávající podstata všech věcí kolem nás. Podobnou verzi popisuje Patočka: „původ je ve způsobu vody; původ je živý a oživující; z něho vzniká vše jednotlivé a omezené; není řečeno, jakým způsobem, ale patrně živým procesem jakéhosi vegetativního zhušťování, přijímání do sebe, dovnitř, případně opačným rozkladem“. Je tedy opravdu možné, že Thalés s myšlenkou „přetváření původu“ pracoval.⁴⁵

Samotný Aristotelés přiznává, že většina jeho informací pochází pouze z „druhé ruky“, tedy je zřejmé, že podléhají dále jeho vlastní interpretaci.⁴⁶ Také velmi často některá slova Mílétanů nahrazuje svými vlastními a s klidným svědomím takovou pasáž poté uvede slovy „jak říkají“. Zřejmě se tak domnívá, že pochopil pravý smysl jejich nauky. Kratochvíl však upozorňuje, že pokud bychom nevěděli o tomto Aristotelově zlovyku, mohli bychom pojmout názor, že se jedná o autentické zachycení mílétských myšlenek.⁴⁷

V tomto duchu rozebírali i další autoři, například Theofrastos a poté celá doxografická tradice myšlenky „přírodopýtců“, což se stalo později zdrojem řady nedorozumění.⁴⁸ Ovšem kdybychom se snažili o nápravu, nebylo by to tak snadné, neboť vyvstává potíže, že veškeré dostupné prameny jsou zachovány převážně skrze Aristotela a žáků „peripatetické školy“⁴⁹, zejména již zmíněného Theofrasta. Že se vskutku jedná o dezinterpretaci, si můžeme ověřit v dílech autorů, kteří nebyli členy této školy.⁵⁰ Odmítnutí této peripatetické dezinterpretace by však dle Grahama znamenalo zbrojení proti více než dvaceti třem stoletím souhlasného mínění v oblasti dané věci.⁵¹

3.2 Kosmologie

Thalés měl být dle Aristotela toho názoru, že Země plave na vodě.⁵² Tato myšlenka je velmi podobná té mytologické, která převládala na Předním východě, proto

⁴⁵ PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie - přednášky z antické filosofie*, s. 41

⁴⁶ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 122-123.

⁴⁷ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 65.

⁴⁸ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 118.

⁴⁹ PIAČEK, Jozef. Peripatetici. *FILIT* [online]. Slovensko: Piaček, 1999 [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: <http://dai.fmph.uniba.sk/~filit/fil/design.html>. Peripatetici jsou žáci a přívrženci Aristotela. Nazváni tímto způsobem byli proto, že se při učení údajně procházeli sloupořadím či stromořadím (řecky *peripatein* – chodit okolo).

⁵⁰ KOČANDRLE, Radim. *Fysis íónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*, s. 15.

⁵¹ GRAHAM, Daniel W. *Explaining the Cosmos: The Ionian Tradition of Scientific Philosophy*, s. 50.

⁵² ARISTOTELÉS, *De caelo*, II, 13, 294a 28 = DK 11 A 14.

je pravděpodobné, že část Thalétovy kosmologie má původ v egyptských vzorech. V Egyptě totiž byla Země považována za plochý objekt na vodě, která obklopovala i nebe, přičemž Slunce se každodenně plavilo ve své „bárce“ na nebi i pod Zemí.⁵³ To, že Thalés zřejmě čerpal z učení Blízkého východu, potvrzuje i Hussey, a dodává, že již zde převládal názor, že vesmír se vymanil z původní „vodní masy“ a že voda je nyní nad nebem i pod zemí.⁵⁴

Od Áetia se také dozvídáme, že následovníci Thaléta se domnívají, že Země se nachází uprostřed světa.⁵⁵ Z toho tedy vyplývá, že i Thalés musel tento geocentrický postoj zastávat. Dále Áetius referuje o nebeských tělesech, respektive o jejich podstatě, kterou Thalés předpokládal. Podstata nebeských těles tedy má být „zemitá“, kromě hvězd, které jsou ohnivé.⁵⁶

Někteří autoři, např. Choirilos, tvrdí, že Thalés prohlásil duše za nesmrtelné. Tuto nesmrtelnost prý dokládá právě na jantaru a magnetovci.⁵⁷ O této skutečnosti hovoří i Aristotelés ve své knize *O duši*, kdy říká, že Thalés ztotožňoval hybnou sílu s živostí, proto i magnetovec je dle jeho názoru „oživlý“.⁵⁸ Máme referenci také od Áetia, který tvrdí, že Thalés pojímal duši jako „vždy pohybující se“.⁵⁹ Z tohoto slovního spojení můžeme usoudit, že duše jakožto „vždy pohyblivá“ je zároveň nesmrtelná. Nesmrtelnosti duše by nasvědčovalo i další svědectví od Díogena Laertského:

„Když se ho pak kdosi zeptal: ‘proč tedy nezemřeš?’, odpověděl: ‘Protože v tom není rozdíl.’”⁶⁰

Ovšem dle Kratochvíla nemůžeme Thalétovi tuto nauku o nesmrtelnosti duše připisovat, neboť se zřejmě jedná jen o čistý koloběh pohybu a změn, jako v případě Anaximandra.⁶¹

Dle Díogena je Thalés autorem výroku, že je svět doslova „plný *daimonů*“⁶² neboli „přírodních bohů“.⁶³ Toto tvrzení podporuje také pasáž z Aristotela: „(...) snad proto

⁵³ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 120.

⁵⁴ HUSSEY, Edward. *Presokratici*. s. 33.

⁵⁵ ÁETIOS, *Plac.* III, 11, 1 = DK 11 A 15 / 2.

⁵⁶ ÁETIOS, *Plac.* II, 13, 1 = DK 11 A 17a / 1.

⁵⁷ DL I, 1, 24 = DK 11 A 1.

⁵⁸ ARISTOTELÉS, *De an.* I, 2, 405a 19-21 = DK 11 A 22 / 2.

⁵⁹ ÁETIOS *Plac.* IV, 2, 1 = DK 11 A 22a.

⁶⁰ DL I, 1, 35 = DK 11 A 1.

⁶¹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 209.

Thalés myslél, že vše je plné bohů“. ⁶⁴ Údajně totiž chápal všechny přírodní síly jako stejně božské („božská vodovitost“). ⁶⁵ Ovšem tento výrok se objevuje později také u Platóna, který jej uvádí jako přímou citaci, ale bez autora. ⁶⁶ Není tedy jisté, zda tento výrok pochází skutečně od Thaléta. Podíváme-li se opět k Aristotelovi, můžeme si všimnout jeho výroku o tom, že někteří myslitelé jsou toho názoru, že duše je propojena s vesmírem. ⁶⁷ Tímto tedy obhajuje údajný Thalétův výrok o tom, že vše je plné *daimonů*. Z této pasáže ze spisu *O duši* můžeme pouze odhadovat, o co Thalétovi nejspíše šlo. Mohl se nejspíše domnívat, že celý svět žije svým životem, tedy je nějak oduševnělý. ⁶⁸ Ale jak jsme zmínili již výše v kapitole o *arché*, Aristotelés má většinu informací zprostředkovanou od jiných autorů a nelze tedy autorství tohoto výroku Thalétovi přímo přisuzovat.

Onu oduševnělost světa měl Thalés dokládat na magnetitu a jantaru, jak tvrdí dle Díogena Aristotelés a Hippiás. ⁶⁹ Sám Aristotelés píše, že Thalés měl duši považovat za pohyblivou, neboť její účast přisuzoval i magnetitu, který dokáže hýbat železem. ⁷⁰ Z této pasáže je jasné, že Thalés měl zřejmě považovat magnetit a jantar za oduševnělý z toho důvodu, že dokáží pohybovat okolními předměty i sami sebou. Ovšem nejedná se o oduševnělost v pravém slova smyslu, jde pouze o působení magnetické síly a magnetovec i jantar tak nadále postrádají ostatní vlastnosti pravé „oživlosti“, což znamená, že se jedná pouze o mechanický pohyb bez jiných specifických projevů. ⁷¹

3.3 Astronomie

Thalés je spojen s řadou astronomických výzkumů, kterými se budeme v této kapitole blíže zabývat. V souvislosti s touto oblastí se zasvěcenějším jistě vybaví vyprávění o jámě, které Thaléta začleňuje do oblasti astronomie, neboť je zde líčen jako typický filosof, který je tak zahloubán do zkoumání hvězd, že nedává pozor, co se děje kolem něj:

⁶² DL I, 1, 27 = DK 11 A 1.

⁶³ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.*, s. 25.

⁶⁴ ARISTOTELÉS, *De an.* I, 5, 411a 7 = DK 11 A 22 / 1.

⁶⁵ HUSSEY, Edward. *Presokratci*, s. 34.

⁶⁶ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 124.

⁶⁷ ARISTOTELÉS, *De an.* I, 5, 411a 7 = DK 11 A 22.

⁶⁸ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 124.

⁶⁹ DL, I, 24 = DK 11 A 1.

⁷⁰ ARISTOTELÉS, *De an.* I, 5; 411a 7 = DK 11 A 22 / 1.

⁷¹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 207.

„(...) když ho stařena vyprovodila z domu, aby pozoroval hvězdy, tak spadl do jámy. Na jeho křik mu prý stařena odpověděla: ‘Ty si myslíš, že rozpoznáš to, co je na nebi, když nevidíš ani to, co je pod tvýma nohama?’“.⁷²

Ve skutečnosti se jedná pouze o běžnou anekdotu, kde na místo původně blíže neurčeného astronoma byla dosazena postava Thaléta, neboť jak zmiňuje Kratochvíl, podobnou historku můžeme nalézt i v díle *Svět ezopských bajek* od Aisópa.⁷³ Touto anekdotou se někteří spisovatelé snažili vyličít postavu Thaléta jako “roztržitého profesora”.⁷⁴ Proti tomuto názoru však stojí svědectví jiných autorů, např. Kallimacha, který o Thalétovi doslova říká, že „byl obratný v úsudku i v jiných věcech”.⁷⁵

3.3.1 Souhvězdí Malý vůz

Thaléta jako badatele hvězd uvádí ve svých *Posměšcích* již Timón, jak dokazuje Díogenés Laertský.⁷⁶ Dle Kallimacha údajně jako první objevil souhvězdí šesti hvězd zvané Malý vůz (dnes známé také jako Malý Medvěd):

"A hvězdy Vozu Malého prý stanovil, jímž svoji dráhu řídí plavci foiničtí."⁷⁷

O’Grady tvrdí, že si Thalés povšimnul, že Malý vůz má menší oběžnou dráhu než souhvězdí Velký vůz, a tedy při obíhání severního pólu nezmění významně svou polohu.⁷⁸ Kratochvíl toto téma více rozvádí a popisuje, že v tehdejší době nebyla v blízkosti severního pólu „Polárka“ a „a pól se nacházel přibližně mezi zadními ‘koly’ obou ‘Vozů’ (Medvědic), v jeho blízkém okolí byly jenom slabé hvězdy ocasu Draka.“ Thalés tehdy zřejmě zaznamenal místo mezi méně viditelnými „zadními koly“ Malého vozu a viditelnějšími „zadními koly“ Velkého vozu, „kolem něhož se vše ostatní (zdánlivě) otáčí, které se nehýbe, ale ani samo nesvítí.“ Tuto mudrckou radu ohledně „severního

⁷² DL I, 1, 34 = DK 11 A 1.

⁷³ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 182.

⁷⁴ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 106.

⁷⁵ KALLIMACHOS, *Iamb.* = DK 11 A 3a.

⁷⁶ DL I, 1, 34 = DK 11 A 1.

⁷⁷ DL I, 1, 23 = DK 11, A 1 / 23.

⁷⁸ O’GRADY, Patricia. *Thales of Miletus. Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. Australia: The Flinders University of South Australia, 1995 [cit. 2017-25-11]. Dostupné z: <http://www.iep.utm.edu/thales/>

nebeského pólu“ poté poskytl Mílétským mořeplavcům, pro které byla užitečná zejména v oblasti navigace, tzn. určování severu.⁷⁹

3.3.2 Předpověď zatmění Slunce a zkoumání slunovratů

Postava Thaléta je spojována s předpovědí zatmění Slunce. Kupříkladu od Áetia se dozvídáme, že si měl povšimnout jevu, kdy Měsíc při zatmění „překrývá“ Slunce.⁸⁰ Údajně měl také první říci, že Měsíc má své světlo od Slunce.⁸¹ Ovšem tato tvrzení jsou pouhými anachronismy, neboť jak uvádí Kratochvíl, nevyskytují se v 6. století př. n. l. žádná podobná svědectví, která by tato podložila, přestože se může zdát, že by dobře posloužila pro pochopení Thalétovy koncepce zatmění. Bohužel, jak konstatuje Kratochvíl, o té nevíme skoro nic.⁸²

O zatmění Slunce údajně předpovězené Thalétem, máme zprávu od Hérodota, který ve svém díle hovoří o události, kdy se v průběhu bitvy mezi Lýdy a Médy doslova „den náhle stal nocí“.⁸³ Díky tomuto tajemnému úkazu bylo po pěti letech ukončeno válčení a obě strany spolu uzavřely vzájemný mír. Hérodotos přesně neuvádí, co tento jev způsobilo, a kde se ona bitva konala (spekuluje se o okolí řeky Halys), nicméně je patrné, že měl na mysli zatmění Slunce, předpovězené Thalétem.⁸⁴

Badatelé se později shodli, že k této události došlo 585 př. n. l. Předmětem diskuzí se dále stala otázka, jaké metody Thalés využíval, a zda bylo vůbec možné, aby takový jev předpověděl. Mosshammer ve svém článku *Thales' Eclipse* cituje například názor Otto Neugebauera, který ve svém nejznámějším díle *Exact Sciences in Antiquity* tvrdí, že Thalés v této době neměl prostředky k tomu, aby mohl zatmění Slunce předpovědět. Kdyby totiž byl ve své době seznámen s teoriemi měsíčních a solárních cyklů, byl by schopen zatmění předpovědět přesně na měsíc a den, což však neučinil.⁸⁵ C. H. Kahn tvrdí, že částečná i úplná zatmění slunce pozorovali již Babylonští kněží od 7. st. př. n. l.⁸⁶ Je tedy dost

⁷⁹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 190.

⁸⁰ ÁETIOS, *Plac.* II, 24, 1 = DK 11 A 17a / 3.

⁸¹ ÁETIOS, *Plac.* II, 27, 5 = DK 11 A 17b.

⁸² KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 197.

⁸³ HÉRODOTOS. *Hist.* I, 74 = DK 11 A 5.

⁸⁴ MOSSHAMMER, Alden A. *Thales' Eclipse. Transactions of the American Philological Association*. The Johns Hopkins University Press, 1981, (111), 145.

⁸⁵ MOSSHAMMER, Alden A. *Thales' Eclipse. Transactions of the American Philological Association*. The Johns Hopkins University Press, 1981, (111), 145-146.

⁸⁶ KAHN, C. H. *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, s. 76, pozn. 2.

pravděpodobné, že Thalés měl k babylonským spisům přístup a byl tedy seznámen s astronomickým cyklem zvaným *saros*, což je „perioda uzlu lunární dráhy“⁸⁷. A zřejmě toto poznání mu dopomohlo k předpovědi zatmění.⁸⁸ Ovšem jak uvádí Kirk, ani s pomocí babylónských záznamů nebylo možné místo a datum zatmění s úplnou přesností určit: „když mělo dojít k možnému zatmění, byli kněží rozesíláni do různých koutů babylónské říše, a ani na tomto rozsáhlém území nebyl očekávaný úkaz vždy viditelný“. Je tedy pravděpodobné, že Thalés pouze stanovil, že v průběhu konkrétního roku nastane zatmění a byla již jen pouhá náhoda, že k této události došlo v průběhu bitvy.⁸⁹

Jak uvádí například Derkylidés, Eudémos ve svém díle *Astronomie* Thalétovi přisuzuje objev „nepravidelné periody slunovratů“.⁹⁰ K tomu by Thalés mohl dojít jedině systematickým pozorováním za použití předmětu pro zaznamenávání slunovratů. Takový předmět mohl lehce nahradit také gnómon, o němž budeme hovořit v další kapitole týkající se Anaximandra, neboť vynalezení tohoto nástroje je připisováno právě jemu, nikoli Thalétovi.⁹¹

Dle Díogena Laertia též „vypočítal dráhu Slunce od jednoho slunovratu k druhému“ a pomocí výpočtů došel jako první k „zdánlivé“ velikosti Slunce, kterou určil jako „1/720 kruhu (půl stupně) sluneční dráhy“ a také velikosti Měsíce „vzhledem ke kruhu její dráhy“.⁹² Dle Kirka je první tvrzení o výpočtu dráhy Slunce od slunovratu ke slunovratu doslova velmi „vágní“ a možná neznámá nic více než pohyb Slunce mezi obratníky, tedy skutečnost, které si byl Thalés zřejmě vědom.⁹³

Od Díogena Laertia máme také zprávu, že Thalés údajně určil také roční období a jako první měl tvrdit, že má rok 365 dní.⁹⁴ Stejně tak skutečnost, že poslední den v měsíci se nazývá třicátý, pochází údajně také od Thaléta.⁹⁵ Kratochvíl upozorňuje, že takto vymezenému cyklu by za 12 měsíců scházelo přesně 5 dní do celkových 365. Pozdější myslitelé se však problematikou sladění kalendářních cyklů nadále zabývali a již v 5. století př. n. l. například vzniká Metónův devatenáctiletý cyklus.⁹⁶

⁸⁷ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mýtus, filosofie, veda I. a II*, s. 25

⁸⁸ KAHN, C. H. *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, s. 76, pozn. 2.

⁸⁹ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 108-109.

⁹⁰ DERKYLLIDÉS, in: Theón ze Smyrny, *De utilitate mathematicae* 198,14-18 Hiller = DK 11 A 17.

⁹¹ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 109.

⁹² DL I, 1, 24 = DK 11 A 1.

⁹³ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 109.

⁹⁴ DL, I, 27 = DK 11, A 1.

⁹⁵ DL, I, 24 = DK 11, A 1.

⁹⁶ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 196.

Thalétovi je také přičítáno určení ranního západu Plejád na pětadvacátý den po rovnodennosti.⁹⁷ Patočka dodává, že tato Pliniova zpráva by mohla dokazovat egyptský a mezopotámský vliv, neboť západ Plejád takto platí až v jižnějších šířkách. V Miletě se tak děje 45 dní po rovnodennosti.⁹⁸

3.4 Praktické aktivity

Jak jsme již zmínili výše, o Thalétovi se tradovalo, že byl velmi zběhlý i v praktických věcech. Toto tvrzení potvrzuje i úryvek od Aristotela, který píše, že když byl Thalés terčem posměchu kvůli jeho chudobě a údajné neužitečnosti filosofie, prostřednictvím pozorování hvězd předpověděl velkou úrodu oliv. Přes zimní období našetřil několik málo peněz, zaplatil si za nízký poplatek všechny „olivové lisy“ na mílétském území a na ostrově Chios. Nikdo v té době nenabízel víc, až poté, co opravdu přišla velká úroda a Thalés tedy „olivové lisy“ mohl pronajímat za jakoukoli cenu a díky tomu za krátkou dobu zbohatnul. Tímto chtěl posměváčkům ukázat, že pro něj jako filosofa je lehké přijít k bohatství, ale není to věc, o kterou usiluje.⁹⁹ Tuto legendu můžeme, leč trochu více stručněji, zaznamenat i v díle Díozena Laertského, který ji údajně převzal od Hieronyma ze Rhodu z knih *Rozmanité poznámky*.¹⁰⁰

Od Díozena máme také zprávu o Thalétově pozorování každoročně se zvedající hladiny Nilu. Vylévání řeky bylo dle Thaléta zapříčiněno větry, které se každý rok opakovaly a vanuly opačným směrem, proto se hladina Nilu vířila a následně kvůli vznikajícím vlnám přelévala ven.¹⁰¹ Tutéž zprávu máme i od Áetia. Zmiňované větry se v antické meteorologické terminologii nazývají *etésiové* a Thalés se dle všeho zřejmě snažil tomuto jevu více porozumět. Ovšem dochované vysvětlení o rozvodňování Nilu bylo v pozdější době označeno za chybné.¹⁰²

O praktických aktivitách Thaléta víme také od Hérodota, který ve svých *Dějínách* hovoří o tom, jak Thalés pomohl Kroisově vojsku překročit řeku Halys. Legenda praví, že Kroisos s vojskem nevěděli, jak se přes řeku dostat, neboť v té době ještě neexistovaly mosty. Thalés měl údajně nechat vykopat dlouhý příkop přímo nad tábořištěm vojska, čímž

⁹⁷ PLINIUS, *Natur. Historia* XVIII, 213 = DK 11 A 18.

⁹⁸ PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie - přednášky z antické filosofie*, s. 37.

⁹⁹ ARISTOTELÉS, *Pol.* I, 11, 1259a 6 = DK 11 A 10.

¹⁰⁰ DL I, 26 = DK 11 A1.

¹⁰¹ DL I, 1, 37 = DK 11, A 1.

¹⁰² KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 210.

odvedl tok řeky jiným směrem a tak ji bylo možné překročit.¹⁰³ Ovšem ani samotný Hérodotos této legendě nevěřil, avšak to neznamená, že by popíral, že by byl Thalés něčeho takového schopen.¹⁰⁴

3.5 Geometrie

Postava Thaléta je kromě zkoumání přírody spjata také s oblastí geometrie. Thalés je vlastně vůbec první, o kom je nám známo, že se touto disciplínou zabýval.¹⁰⁵ Egyptanka Pamfila tvrdí, že se Thalés naučil geometrii právě od Egypťanů, a jako první byl schopný vepsat do půlkruhu pravoúhlý trojúhelník.¹⁰⁶ Od Díozena tedy máme svědectví o matematické poučce, kterou nyní známe s pozdějším názvem Thalétova věta, která hovoří o pravosti úhlu nad jakýmkoli bodem a průměrem kružnice.¹⁰⁷ Jiní, například Apollodóros, řecký matematik, tuto zásluhu o poučce přisuzuje Pythagorovi.¹⁰⁸ Díozenés však není geometrem, proto máme mnohem odbornější reference z *Komentáře k Eukleidovi*, jehož autorem je Proklos.¹⁰⁹ Právě od něj se dozvídáme o dalších základních geometrických poučkách, kterých měl být Thalés autorem. Například poučka o podobnosti trojúhelníků – Thalés si měl povšimnout, že úhly u rovnoramenných trojúhelníků jsou při základně shodné a tak došel k jejich podobnosti.¹¹⁰ Zkoumáním úseček měl také dojít k poznání, že v případě jejich protnutí jsou si protilehlé úhly rovny.¹¹¹ V dalším referátu, který Proklos napsal v návaznosti na spis Eudéma ze 4. st. př. n. l., se dozvídáme, že právě Eudemos přisuzuje Thalétovi poučku o shodnosti trojúhelníků.¹¹² Tato poučka říká, že pokud jsou trojúhelníky totožné v jedné straně a v přiléhajících úhlech, tak jsou shodné. S pomocí této poučky mohl údajně měřit vzdálenost lodí na moři a také jiných nepřístupných míst.¹¹³

V souvislosti s geometrickými poučkami máme od Hieronyma informaci, že Thalés byl schopen výpočtu výšky pyramid dle jejich stínu. To měl provést tak, že počkal, až stín

¹⁰³ HÉRODOTOS, *Hist.* 1, 75 = DK 11 A 6.

¹⁰⁴ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 103.

¹⁰⁵ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 185.

¹⁰⁶ DL I, 1, 24 = DK 11 A 1.

¹⁰⁷ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie mezi mýtem a vědou*, s. 54.

¹⁰⁸ DL I, 1, 25 = DK 11 A 1.

¹⁰⁹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 186.

¹¹⁰ PROKLOS, *In Eucl.* 250, 20 = DK 11 A 20 / 2.

¹¹¹ PROKLOS, *In Eucl.*, 299, 1 = DK 11 A 20 / 3.

¹¹² KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 187.

¹¹³ PROKLOS, *In Eucl.*, 352, 14 = DK 11 A 20 / 4.

jeho těla bude totožný s jeho délkou, a právě v tu chvíli změřil i stín pyramidy.¹¹⁴ Kirk v této souvislosti upozorňuje, že pyramidy v Hieronymově podání mohou být pouze „lokální kolorit“ neboli takový termín, který se nejlépe hodí pro podporu tvrzení, že Thalés navštívil Egypt.¹¹⁵

Co se týče teorie, že Thalés údajně čerpal matematické, ale i další vědomosti od Egyptanů, jedná se spíše o tradiční zvyklost, kdy autoři jako například Solón, připisují návštěvu Egypta mudrcům z období 6 století př. n. l.¹¹⁶ Ovšem domnělá návštěva Egypta není vyloučena, neboť některé Thalétovy objevy mají s Egyptem spojitost, viz měření výšky pyramid a teorie o příčině vylévání Nilu.¹¹⁷

¹¹⁴ DL I, 1, 27 = DK 11, A 1.

¹¹⁵ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 112.

¹¹⁶ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 104.

¹¹⁷ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 104.

4 ANAXIMANDROS (610 – 546 / 540 př. n. l.)

Anaximandros, zřejmě Thalétův žák a syn Praxiada¹¹⁸, pocházel stejně jako Thalés, nejspíše z Mílétu.¹¹⁹ O jeho životě toho víme velmi poskrovnu, neboť i Diónenés Laertský mu věnuje ve svém díle o životě a výrocích filosofů pouze krátkou pasáž. Zmiňuje však úryvek z Apollodrovy *Kroniky*, který tvrdí, že Anaximandrovi bylo v druhém roce 58. olympiády¹²⁰ 64 let a že nedlouho poté zemřel.¹²¹

Svědectví jeho nauky můžeme najít u peripatetiků Aristotela a Theofrasta, neboť oba byli seznámeni se spisem, který Anaximandros zanechal a představil v něm své názory.¹²² Dle Sudy napsal Anaximandros několik spisů, z nichž jmenuje tyto: *O přírodě*, *Obvod Země*, *O stálicích*, *Sféra*.¹²³ Ovšem, jak dodává Kirk, toto svědectví bychom měli brát víceméně s rezervou, neboť v době Sudy bylo zvykem připisovat známým mudrcům díla, která nebyla doložena, tak, aby odpovídala soudobým zájmům. Konkrétně *O přírodě* je název spisu, který byl v podstatě připisován všem předsókratickým myslitelům.¹²⁴

Je ale zřejmé, že Anaximandros nějaký spis napsal. Tento fakt se dozvídáme právě od Diónena, který ve svém díle uvádí, že podal „heslovitý výklad“ své nauky. Údajně měl být s tímto „heslovitým výkladem“ seznámen i Apollódros z Athén.¹²⁵ Ovšem jak dodává Kirk, je také docela dobře možné, že tento výklad mohl být i z pozdější doby a mohl pocházet od některého Anaximandrova žáka.¹²⁶ Z tohoto spisu, který je považován za první filosofický text psaný v próze, se dochovaly pouze zlomky. Co se týče stylu psaní, Simplikiovo svědectví hovoří o „básnických slovech“¹²⁷, jednalo se tedy opravdu o prózu? Od Kratochvíla se dozvídáme, že ano, nicméně se jednalo o styl prózy, který pozdějším autorům mohl připadat jako poezie.¹²⁸

¹¹⁸ Jeho původ není blíže znám.

¹¹⁹ DL II, 1, 1 = DK 12 A 1 / 1.

¹²⁰ DL II, 1, 1 = DK 12 A 1 / 2. Rok 547 nebo 546 př. n. l.

¹²¹ DL II, 1, 2 = DK 12 A 1 / 2.

¹²² HUSSEY, Edward. *Presokratíci*, s. 34.

¹²³ SUDA, s. v. *Anaximandros* = DK 12 A 2.

¹²⁴ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 132-133.

¹²⁵ DL II, 1, 2 = DK 12 A 1 / 2.

¹²⁶ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 133.

¹²⁷ SIMPLIKIOS, *In Arist. Phys.* 24, 13 = DK 12 A 9 / 1.

¹²⁸ KRATOCHVÍL. Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 219.

4.1 Astronomie – gnomón, první mapa a sféra

Díogenés jej uvádí jako vynálezce tzv. gnomónu, což je kolmá tyč slunečních hodin vrhající stín.¹²⁹ Gnomón umístil v Lakedaimonu na slunečních hodinách, jak se můžeme dozvědět z *Rozmanitých příběhů* od Favórina. Přitom je situoval na místo, které zachycovalo stín, aby dle něj mohl sledovat rovnodennost a slunovraty.¹³⁰ Kratochvíl dodává, že uvedené Díogenovo spojení „na místech zachycující stín“ můžeme chápat v tom smyslu, že je ještě zapotřebí rovné plochy, na které se bude měřit stín gnomónu.¹³¹ Kirk však uvádí i pasáž z Hérodotova díla, kde doslova píše: „nebeskou sféru, gnomon a dvanáct částí dne poznali Řekové od Babylóňanů“.¹³² To by znamenalo, že Anaximandros možná není autorem gnomónu, ale pouze jej dokázal lépe využít a uvedl jej do Řecka.¹³³

Anaximandros měl také vytvořit první mapu země a moře a sestrojiti sféru.¹³⁴ Informaci o sestrojení sféry máme opět od Díogena, ale není nijak podložená, a dle Kirka je vzhledem k ostatním poznatkům Anaximandra i nepravděpodobná.¹³⁵

Ona sféra měla být jakýmsi nástrojem pro snazší pochopení nebeských jevů. Pojem *sphaira* se obvykle překládá jako „nebeský glóbus“, můžeme tedy uvažovat, že vzhledem k tomu, že Anaximandros předpokládal Zemi jako kouli, měl Díogenés na mysli „pozemský glóbus“. Ovšem v tomto případě je na místě namítnout, že pozemské glóby jsou záležitostí až pozdější doby. Zdá se tedy nyní pravděpodobnější, že Díogenés mínil nebeský glóbus.¹³⁶

Přenesení „obydleného světa na desku“ Anaximandrovi přisuzuje Agathémeros a dodává, že jej po něm doplnil ještě Hekataios z Mílétu.¹³⁷ Ze zlomku pocházejícího od Strabóna se ještě navíc dozvídáme, že nákres mapy světa byl později přisuzován právě Hekataiovi.¹³⁸ Další podrobnosti o mapě máme od Hérodota, který s posměchem říká:

¹²⁹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 219.

¹³⁰ DL II, 1, 1 = DK 12 A 1/1.

¹³¹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*, s. 219.

¹³² HÉRODOTOS, *Hist.* II, 109 = DK 12 A 4.

¹³³ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 134.

¹³⁴ DL II, 1, 2 = DK 12 A 1 / 2.

¹³⁵ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 136.

¹³⁶ KOČANĎRLE, Radim. *Anaximandros z Mílétu*, s. 97-98.

¹³⁷ AGATHÉMEROS, *Geogr.* I, 1 = DK 12 A 6 / 1.

¹³⁸ STRABÓN, *Geogr.* I, p.7 Casaubon = DK 12 A 6 / 2.

„(...) již mnozí nakreslili obvod Země a nikdo [z nich] to rozumně nevyložil; malují, jak Ókeanos (oceán) obtéká dokola Zemi, která je kulatá jako podle kružítka, a Asii dělají stejně velkou jako Evropu“.¹³⁹

Z toho úryvku můžeme usuzovat, že Anaximandros byl jedním z těch, kteří vykreslovali Zemi jako kruh a světadíly přitom byly přibližně stejně veliké. Kirk dále dodává, že Anaximandros měl zřejmě zeměpisné informace od mílétských mořeplavců, ačkoli se o něm tradovalo, že měl podniknout kolonizační výpravu do Apollónie.¹⁴⁰ O jeho dalších cestách máme informace například od Cicera, který hovoří o tom, že měl Anaximandros poradit Spartánům, aby před příchodem zemětřesení založili tábor v polích.¹⁴¹

4.2 Apeiron – „bezmezno“

Aristotelem mu byl přiřknut počátek, tzv. *apeiron*, nebo chceme-li „neomezeno“ či „bezmezno“¹⁴², jehož částí se mění, ale celková podstata je nezměnitelná.¹⁴³ Aristotelés chápal Anaximandrovo bezmezno jako cosi „prostorově nekonečného“, ale nemůžeme si být jisti, zda jej tak pojímal i samotný Anaximandros.¹⁴⁴

Překlad pojmu *apeiron* je „bez hranice, bez meze, bez vymezení“ – chápáno ve smyslu prostorovém, jak můžeme vidět u Homéra či Xenofana.¹⁴⁵ Sám Anaximandros zajisté bezmezno pojímal zrovna tak, neboť se dle Aristotela sám vyjádřil, že „obklopuje všechny věci“.¹⁴⁶ Tato arché je tedy neurčitá a není podobná žádné jiné látce ve světě.¹⁴⁷

Když Aristotelés referuje o Anaximandrovi a dalších monistických badatelích, objevuje se v jeho výkladu jakási substance, která je uprostřed mezi dvěma prvky, například mezi „vzduchem a vodou“ i „vzduchem a ohněm“. Aristotelés byl zřejmě toho názoru, že Anaximandrova arché musí mít nějaký vztah k živlům, ale sám nebyl s to tuto

¹³⁹ HÉRODOTOS, *Hist.* IV, 36 = DK 12 A 6 / 2.

¹⁴⁰ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 136.

¹⁴¹ CICERO, *De div.* I, 50, 112 = DK 12 A 5a.

¹⁴² V této práci využíváme překladu tohoto pojmu od Zdeňka Kratochvíla.

¹⁴³ DL II, 1, 1 = DK 12 A 1 / 1.

¹⁴⁴ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 142-143.

¹⁴⁵ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 143.

¹⁴⁶ ARISTOTELÉS, *Physica III*, 4, 203b 7 = DK 12 A 15.

¹⁴⁷ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 143.

hypotézu udržet, neboť sám přesně nevěděl, mezi které dva živly tuto prostřední substanci umístit. Je ovšem jisté, že sám Anaximandros o žádné prostřední substanci nehovoří.¹⁴⁸

Bližší informace o samotné povaze bezmezna máme od Simplikia, který však bezpochyby cituje z díla Theofrasta, konkrétně z části pojednávající o látkovém principu:

„Mezi ty, kteří mluvili o [počátku] jakožto o jednu, jako o pohyblivém a bezmezném, patří Anaximandros z Miletu, (...). Za počátek a prvek toho, co je, prohlásil bezmezno. Jako první dal počátku toto jméno. Říká, že počátkem není ani voda, ani žádný z takzvaných prvků, nýbrž jakási jiná přirozenost, která je bezmezná, z níž vznikají všechna nebesa [oblohy, světy?] a světy [uspořádání, prvky?] v nich.“¹⁴⁹

„Z těch pak je jsoucím věcem vznik, do toho nastává i zánik, podle nutnosti; navzájem si totiž platí trest a pokutu za [své] bezpráví, podle řádu času. Takto to říká slovy dosti básnickými.“¹⁵⁰

Ze závěrečné části tohoto úryvku, kde autor hovoří o využitém stylu psaní, můžeme usuzovat, že předchozí pasáž je pravděpodobně přímou citací z Anaximandrova díla.¹⁵¹ Theofrastovi se však tato citace hodí jako podložení jeho vlastního názoru, který připisuje Anaximandroví, a to sice, že všechna nebesa (vesmíry) a světy v nich mají svůj původ v bezmezně. A protože z onoho bezmezna vznikly, opět se do něj navrácí dle nutnosti. Věcmi, které si navzájem platí pokutu za své bezpráví, jsou substance, které ač si musí být rovné, jsou zároveň odlišné.¹⁵² Těmito substancemi jsou činné síly“, později zvané „protiklady“, což jsou „dvojice opačných entit“ neboli síly, které působí pozorovatelné změny. Jedná se o kontrast bezmezna a *kosmoi*, neboli světových systémů.¹⁵³

„Nebesy (vesmíry) a světy v nich“ míní Theofrastos tzv. nesčetné světy. O nesčetných světech se vedly diskuze mezi různými autory a hovořilo se o různých možnostech existence těchto světů. První variantou bylo, že tyto světy následují po sobě, tedy že v případě zániku našeho světa bude následovat další, jiný svět. Dále se uvažovalo o možnosti, že nesčetné světy existují současně. Kirk s Kahnem se však domnívají, že sám

¹⁴⁸ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 145-146.

¹⁴⁹ SIMPLIKIOS, *In Arist. Phys.* 24, 13 = DK 12 A 9.

¹⁵⁰ SIMPLIKIOS, *In Arist. Phys.* 24, 13 = DK 12 B 1.

¹⁵¹ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 153.

¹⁵² KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 154-155.

¹⁵³ HUSSEY, Edward. *Presokratice*, s. 34.

Anaximandros žádný typ nesčetných světů nepředpokládal. Pohnutkou, která mohla vést Theofrasta k tomu, aby přičítal nesčetné světy Anaximandrovi, mohla být atomistická myšlenka, kterou shrnuje Aristotelés ve svém díle Fyzika.¹⁵⁴ Jedná se o předpoklad, že pokud je mimo nebesa nekonečno, musí být nekonečné i těleso, a pokud je těleso nekonečné, musí být zároveň nekonečné i světy.¹⁵⁵

U Anaximandra se poprvé objevuje pojem opačných substancí, který později rozpracovává například Hérakleitos či Parmenidés. Anaximandros zřejmě vycházel z pozorování ročních období, ze kterého je patrné, že teplo stojí proti chladu. Spojení, že si dvě protikladné substance „platí trest a pokutu za své bezpráví“ je v tomto případě antropomorfní metaforou, přičemž reakcí na ono bezpráví je opětovné nastolení přírodní rovnováhy jakožto trest.¹⁵⁶

Metafora je dále rozvíjena dalším spojením „podle pořádku času“, což si můžeme opět vyložit na příkladu ročních období, kdy se pravidelně během přibližně stejné doby vyrovnává bezpráví například mezi létem a zimou. Čas v tomto případě v podstatě určuje časový limit splacení pokuty za již zmiňované bezpráví.¹⁵⁷

Co se týče povahy samotných protikladů, je na místě zmínit, že sám Anaximandros nemusel hovořit o teplém a studeném či tvrdém a měkkém, ale mohl protiklady nazývat mnohem konkrétněji, např. oheň, vítr, muž, žena, atd. To znamená, že peripatetická škola mohla jednoduše nahradit tyto konkrétní názvy svými vlastními, abstraktními, a proto je dle Kirka na místě jisté opatrnosti.¹⁵⁸

4.3 Kosmogonie

Výklad vzniku kosmu nám podává následující doxografický zlomek:

„Říká pak, že to, co rodí teplo a chlad, se při vzniku tohoto světa odloučilo z toho, co trvá, a z něj vyrostla kolem vzduchu, který je okolo země, jakási planoucí sféra, jako

¹⁵⁴ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 158-159.

¹⁵⁵ ARISTOTELÉS, *Phys.* III, 4, 203b 23. Překlad F. Karfík.

¹⁵⁶ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 155.

¹⁵⁷ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 156.

¹⁵⁸ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 156.

kůra kolem stromu. Když se tato sféra odlámala a uzavřela do jakýchsi kruhů, ustavilo se Slunce, Měsíc a hvězdy.“¹⁵⁹

Jedná se o interpretaci Theofrastovo referátu o Anaximandrově kosmogonii, která pochází od Pseudo-Plútarcha.¹⁶⁰ Spojením „z věčného“ snad bylo myšleno „z bezmezna“. V úvodní pasáži „co rodí teplo a chlad“ můžeme spatřovat peripatetický vliv, neboť slovo „rodit“ či „plodit“ bylo oblíbené slovo peripatetiků, které bylo chápáno v biologickém smyslu. Není tedy dle Kirka pravděpodobné, že by se jednalo o Anaximandrův termín. Prameny, které máme k dispozici, se totiž v této souvislosti ani v náznamech nezmiňují o plození v biologickém slova smyslu. Teplem a chladem, co oním rozením vznikají, je myšlen oheň a vzduch (mlha). Vnitřní část vzduchu se ustavila jako Země. Planoucí sféra spočívá těsně u vzduchu (jako kůra kolem stromu) a po jejím prasknutí se rozdělí na kruhy, které obklopuje mlha, a tak se vytvoří nebeská tělesa.¹⁶¹

Anaximandros bývá u některých autorů spojován s víry. Ovšem neexistují pro to žádné doklady vyjma spisu Aristotela, kde tvrdí, že pro vznik kosmu byl důležitý „vířivý pohyb“ neboli *díné*.¹⁶² Aristotelés tvrdí, že ke shromáždění Země do středu přispěl právě *díné*, neboť větší a těžší složky jsou ve vodě či vzduchu vždy unášeny do středu víru. Z toho důvodu také všichni ti, kdo přemýšleli o vzniku vesmíru, tvrdí, že je Země shromážděna ve středu.¹⁶³ Dle Husseyho Aristotelova myšlenka o *díné* dobře vysvětluje dělení na lehké a těžké složky a také pohyb nebeských těles a postavení země. Tuto skutečnost ukazuje na příkladu s miskou vody: „když se v misce zamíchá voda obsahující různorodé částice, těžší z nich mají sklon klesat a shlukovat se kolem osy rotace, zatímco lehčí se otáčejí výše a dále od osy. Podle tohoto modelu bylo možno vyložit utvoření země ‘dole’ a pohyby nebeských těles ‘nahore’“.¹⁶⁴ Kirk však namítá, že Aristotelés v tomto případě neměl na mysli Anaximandra, neboť o něm vzápětí hovoří jako o mysliteli, který předpokládá, že Země setrvává v klidu díky rovnováze a ne díky působení jakýchkoliv sil.¹⁶⁵

¹⁵⁹ PSEUDO-PLUTARCHÓS, *Strom*. 2 = DK 12 A 10 / 2.

¹⁶⁰ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 169.

¹⁶¹ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 169-171.

¹⁶² ARISTOTELÉS. *De caelo*. 295a 9-14. Překlad M. Pokorný.

¹⁶³ ARISTOTELÉS. *De caelo*. II, 13, 295b 10 = DK A 26 / 1.

¹⁶⁴ HUSSEY, Edward. *Presokratici*, s. 36.

¹⁶⁵ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 165.

4.4 Kosmologie

V předchozí kapitole týkající se kosmogonie, jsme již zmínili, že Anaximandros zastával geocentrický postoj, a to sice, že Země se nachází ve středu. Od Pseudo-Plútarcha a Hippolyta se dozvídáme další podrobnosti o její podobě. Stromata uvádí, že je válcovitého tvaru a její hloubka odpovídá třetině její šířky.¹⁶⁶ Hippolytos dodává, že je podobná kamennému sloupu, přičemž na jedné z jeho ploch chodí lidé a druhá je protilehlá.¹⁶⁷ Toto připodobnění ke kamennému sloupu můžeme nalézt také u Áetia a je obecně považováno za Anaximandrovo vlastní.¹⁶⁸ Od Hippolyta máme také informaci, že Země se nejspíš nalézá mezi prstenci nebeských těles, přičemž největší je prstenec Slunce.¹⁶⁹

Nebeská tělesa měla vzniknout jakožto ohnivý kruh tím způsobem, že se oddělila od světového ohně, obklopena vzduchem. Hippolytos hovoří o jakýchsi „pišťalových průduchách“ v nichž se nebeská tělesa ukazují. Existence těchto průduch měla vysvětlovat zatmění Měsíce. Průchody se střídavě ucpávají a otvírají, a proto se nám Měsíc jednou jeví jako dorůstající, jindy jako ubývající.¹⁷⁰

Anaximandros měl být toho názoru, že Slunce je kruh, který je v průměru 27 krát (28 krát¹⁷¹) větší než kruh planety Země. Kruh Měsíce se měl rovnat osmnácti průměrům Země. Slunce mělo být umístěno nejvýše a stálice nejnižší, blízko Zemi.¹⁷² Z jiné pasáže od Áetia se ještě dozvídáme, že kruhy Slunce a Měsíce leží šikmo.¹⁷³ Slunce a Měsíc jsou dvěma otvory, které se nachází v ohnivých „obručích“ neboli prstencích, které jsou připodobňovány ke kolům od vozu. Ohnivé obruče jsou obklopeny vzduchem a skrze ně vytryskává oheň jako z „pišťaly blesků“¹⁷⁴.¹⁷⁵ Také přirovnání k „vozovým kolům“ lze možná dost dobře považovat za Anaximandrova vlastní.¹⁷⁶

Anaximandros se snažil vysvětlit i některé meteorologické fenomény. Opět skrze Hippolyta máme informace o jeho výkladu vzniku větrů. Jejich vznik zapříčiňují

¹⁶⁶ PSEUDO-PLÚTARCHOS, *Strom.* 2 = DK 12 A 10.

¹⁶⁷ HIPPOLYTOS, *Ref.* I, 6, 3 = DK 12 A 11.

¹⁶⁸ ÁETIOS, *Plac.* II, 20, 1 = DK 12 B 5.

¹⁶⁹ HIPPOLYTOS, *Ref.* I, 6, 4-5 = DK 12 A 11.

¹⁷⁰ HIPPOLYTOS, *Ref.* I, 6, 4-5 = DK 12 A 11.

¹⁷¹ ÁETIOS, *Plac.* II, 20, 1 = DK 12 A 21.

¹⁷² HIPPOLYTOS, *Ref.* I, 6, 4-5 = DK 12 A 11.

¹⁷³ ÁETIOS, *Plac.* II, 25, 1 = DK 12 A 22.

¹⁷⁴ ÁETIOS, *Plac.* II, 20, 1 = DK 12 B 4.

¹⁷⁵ ÁETIOS, *Plac.* II, 20, 1 = DK 12 A 21.

¹⁷⁶ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 174.

„nejjemnější páry“, které se vydělí ze vzduchu, poté se zhušťují a uvedou do pohybu. Déšť pak vzniká z páry, kterou působením Slunce vyloučí Země. Jakmile vítr vyrazí z mraků, rozdělí je, a tak vzniká blesk.¹⁷⁷ Jak můžeme vidět, Anaximandros v podstatě vše odvozoval od vanutí (*pneuma*), jak se můžeme dočíst i u Senecy: „hromobití, říká, je zvuk mraku zasaženého vanutím.“¹⁷⁸ Podobně hovoří i Áetios:

„Anaximandros říká, že toto všechno nastává z vanutí. Když je totiž vanutí obklopeno hustým oblakem, stlačené vyrazí pro svou útlost a lehkost; tehdy působí protržení [oblačného obalu] hřmot a trhlina podél černí mračna působí záři.“¹⁷⁹

Od Aristotela máme informaci, že někteří myslitelé jsou toho názoru, že okolí Země bylo dříve vlhké, ale působením Slunce se vysušilo. Vanutí a obraty Slunce a Měsíce jsou způsobeny tím, co se vypařilo. Zůstalo pouze moře, které se ale vysoušením zmenšuje a jednou možná vyschne úplně.¹⁸⁰ Aristotelés ale nikoho konkrétně nejmenuje; činí tak však Alexandros z Afrodisiady: „tento názor zastával Anaximandros a Díogenés z Apollónie, jak tvrdí Theofrastos“.¹⁸¹ Ovšem, jak dodává Kirk, samotný Aristotelés hovořil v této souvislosti pouze o Démokritovi, který byl toho názoru, že kvůli vysychání moře spěje svět ke konci. Aristotelés se dále vyjádřil, že ti, kteří myšlenice o vysoušení moře věřili, byli pouze ovlivněni příklady těchto jevů, které bylo v 6. st. př. n. l. možno pozorovat v oblasti Mílétu. Byl tedy přesvědčen, že jejich úsudek je špatný, neboť moře na některých místech Země naopak přibývá.¹⁸²

Když se nad touto koncepcí zamyslíme, musíme dát Kirkovi za pravdu, když tvrdí, že by odporovala Anaximandrovu přesvědčení, neboť v tomto případě bychom zde postrádali jakoukoli odplatu za bezpráví, kterého by se dopustila pevnina na úkor moře.¹⁸³

¹⁷⁷ HIPPOLYTOS, *Ref.* I, 6, 7 = DK 12 A 11.

¹⁷⁸ SENECA, *Nat. quaest.* II, 18 = DK 12 A 23 / 2.

¹⁷⁹ ÁETIOS, *Plac.* III, 3, 1-2 = DK 12 A 23.

¹⁸⁰ ARISTOTELÉS, *Meteor.* II, 1, 353b 6 = DK 12 A 27 / 1.

¹⁸¹ ALEXANDROS Z AFRODISIADY, *In Arist. Meteor.* 67, 11 = DK 12 A 27 / 2.

¹⁸² KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 179.

¹⁸³ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 180.

4.5 Myšlenky o původu člověka

Anaximandros se také zabýval otázkou původu člověka, svědectví o tom máme například od Pseudo-Plutárcha, od kterého se dozvídáme, že Anaximandros měl tvrdit, že se člověk vyvinul z „živočichů jiného druhu“. Na rozdíl totiž od jiných živočichů, potřebuje člověk od narození dlouho péči, a kdyby byl takový již od počátku, nevydržel by dlouho žít.¹⁸⁴ První živočichové mají dle Anaximandra svůj původ ve vlhku, přičemž byli obaleni „ostnatou kůrou“, která se postupně odlamovala s přibývajícimi léty (zde není jednoznačné, zda měl Áetios na mysli léta světa či následujících generací živočichů).¹⁸⁵ Odlamování oné „ostnaté kůry“ bylo způsobeno postupným výstupem na souš, respektive vypařováním vlhka Sluncem, jak uvádí Hippolytos.¹⁸⁶ Dle Censorina byli lidé v „ostnaté kůře“ udržováni do „puberty“ neboli do té doby, kdy se plně zformovali a byli schopni venku přežít.¹⁸⁷

Anaximandros si dle dochovaných zlomků velmi dobře uvědomoval onu bezmocnost člověka v prenatalním věku a z toho usoudil, že původní lidé museli být nějakým způsobem chráněni. Byl si zřejmě také vědom toho, že původní živočichové na Zemi byli ti mořští, proto přišel s teorií, že člověk musel být „vyživován“ v nějakém druhu mořského živočicha, tedy ryby. Tento výklad o původu člověka je v podstatě prvním své doby a jak uvádí Kirk, žádný z Anaximandrových pokračovatelů jej nepřekonal, co se vynalézavosti jeho teorie týče.¹⁸⁸

¹⁸⁴ PSEUDO-PLÚTARCHOS, *Strom.* 2 = DK 12 A 10.

¹⁸⁵ AETIOS, *Plac.* V, 19, 4 = DK 12 A 30.

¹⁸⁶ HIPPOLYTOS, *Ref.* 1,6,6 = DK 12 A 11.

¹⁸⁷ CENSORINUS, *De die nat.* 4,7 = DK 12 A 30.

¹⁸⁸ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 183.

5 ANAXIMENÉS (580 – 528 / 525 př. n. l.)

Díogenés líčí Anaximena jako žáka Anaximandra a možná i Parmenida. Avšak ani jemu nevěnuje ve svém díle delší úsek, proto se dozvídáme pouze několik málo informací, jako například jméno Anaximenova údajného otce Eurystrata či že dle Apollodóra „žil v době dobytí Sard a zemřel v 63. olympiádě“. Údajně také „užíval nářečí iónského, prostého a nezdobného“. Toto tvrzení by mohlo znamenat, že Anaximenés zanechal nějaký spis, odkud máme o tomto nářečí zprávu. Dále se dozvídáme, že existovali další dva Anaximenové, kteří pocházeli z Lampsaku a zabývali se historií a řečnictvím. Anaximenovu smrt datuje Díogenés do r. 528 – 525.¹⁸⁹

Jak jsme již nastínili výše, o jeho životě a praktických aktivitách nevíme takřka nic, nemáme zprávy o žádných legendách či anekdotách, jako například u Thaléta. Ovšem to neznamena, že by byl Anaximenés nějakým podřadným myslitelem. U Patočky můžeme najít informaci, že dle Burneta měl Anaximenés na své současníky větší vliv než samotný Anaximandros. Kupříkladu jeho vliv na pythagorejskou školu nelze popřít. Anaximenés do jisté míry navazuje na Anaximandrovu nauku, zejména v oblasti meteorologie. Víceméně se snažil Anaximandrovu myšlenku podat jasnějším způsobem, objasnit mechanismus veškerého dění, neboť sám Anaximandros se zajímal nejvíce o příčinu, ale mechanismus vysvětlit nedokázal.¹⁹⁰

5.1 Vzduch

Anaximenés se měl domnívat, že „počátkem“ je vzduch, který je bezmezný.¹⁹¹ Tuto informaci se dozvídáme opět od Díogena a potvrzuje ji i úryvek od Simplikia, který tvrdí, že Anaximenés předpokládal jednu bezmeznou „přirozenost“ jako Anaximandros.¹⁹² Rozdíl je pouze v tom, že tato přirozenost není neurčitá, ale určitá, je jí vzduch:

„Vzduch se pak liší řídkostí nebo hustotou podle podstat [prvků a dalších věcí]. Když vzduch řídne, vzniká oheň, když houstne, vzniká vítr, dále pak oblak. Když ještě více

¹⁸⁹ DL II, 2, 3 = DK 13 A 1.

¹⁹⁰ PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie - přednášky z antické filosofie*, s. 54-55.

¹⁹¹ DL II, 2, 3 = DK 13 A 1.

¹⁹² SIMPLIKIOS, *In Arist. Phys.* 22, 9 = DK 13, A5 / 2.

zhoustne, vzniká voda, pak země, potom kámen, a vše ostatní z těchto věcí. I on předpokládá věčný pohyb, kterým se rovněž děje přeměna.“¹⁹³

Z tohoto úryvku jsme se dozvěděli, jaké podoby na sebe bere vzduch prostřednictvím zhušťování a zředování. K tomuto závěru Anaximandros zřejmě došel díky pozorování přírodních jevů.¹⁹⁴ Tato verze výkladu dochovaná u Simplikia, pochází od Theofrasta, na kterém je v podstatě doxografická tradice závislá, neboť sám Aristotelés se o Anaximenovi vyjádřil pouze jednou pasáží ve svém díle *Metafyzika*, a to sice, tak že Anaximenés s Díogenem se domnívají, že vzduch byl dříve než voda a pokládají jej za „nejvlastnější počátek jednoduchých těles“.¹⁹⁵

U Hippolyta nalezneme další informace o samotné podobě vzduchu. Říká, že když je vzduch „zcela stejnoměrný, je neviditelný, ale ukazuje se působením chladu, tepla, vlhka a pohybu“. Vzduch působí v neustálém pohybu, vzniká z něj „co je, co bylo a co bude, bozi i božské věci a že ostatní povstává z jeho potomstva“. Další část tohoto úryvku je v podstatě totožná s tou u Simplikia, mluví se v ní o přetváření vzduchu vlivem zhušťování, zředování a o tom, co z nich konkrétně vzniká působením těchto procesů.¹⁹⁶

Jak jsme již zmínili výše, Anaximenés rozvíjel a upřesňoval nauku Anaximandra, u něž byla *arché* pouze spekulativní, odpovídající na otázky: „co působí, že něco jest? co dělá jsoucí jsoucím? co ovládá vše jednotlivé, co pozorujeme v ustavičném vzniku a zániku?“ a podobně. Anaximenés na základě svých meteorologických pozorování přichází s novou koncepcí, kde si již s pojmem *apeiron*, jakožto čistě spekulativním, nelze vystačit. Nyní již potřebuje něco, co není jen samo o sobě, ale je zde, to znamená, že jej můžeme v našem okolí určit. Vzduch jakožto *arché* v pojetí Anaximena je v podstatě principem všech jednotlivých výkladů. Počátek se zde nestaví proti tomu, co z něj bezprostředně vyplývá (jako u Anaximandra), není pojímán jako celek, ale je na stejné úrovni s věcmi, které jsou objasňovány. *Arché* je tedy tím, čím se vysvětlují jednotlivé jevy a věci. Patočka dodává, že pojem *arché* tedy přichází až s Anaximenem, ačkoli se o něm většinou hovoří již v souvislosti Thalétem, u kterého však není přímo doložen.¹⁹⁷

¹⁹³ SIMPLIKIOS, *In Arist. Phys.* 24, 26 = DK 13 A 5. Theofrastos u Simplikia.

¹⁹⁴ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 188.

¹⁹⁵ ARISTOTELÉS, *Met.* I, 3, 984a 5 = DK 13 A 4.

¹⁹⁶ HIPPOLYTOS, *Ref.* 1, 7, 1 = DK 13 A 7.

¹⁹⁷ PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie - přednášky z antické filosofie*, s. 56.

Ale proč si Anaximenes jako *arché* zvolil právě vzduch? Patočka v této souvislosti udává dva důvody. Prvním z nich je vliv jeho učitele Anaximandra, přičemž Anaximenes navazuje na jeho nauku o bezmeznu, které je pojímáno jako něco, co vládne všemu a vše objímá. Ovšem výraz „vše objímá“ lze chápat ve smyslu mimoprostorovém a zároveň prostorovém. Anaximenes se viditelně rozhodl pro druhý smysl, a proto vybral právě vzduch, který pro něj představuje něco, co ačkoli není viditelné, jasně obklopuje celý vesmír. Druhý důvod pro výběr vzduchu měl být čistě biologický. Zatímco Anaximandrovo *apeiron* představovalo „život světa“ neboli věčné vznikání a následné zanikání, Anaximenes dává tomuto procesu konkrétní podobu a pokládá si otázku: „co dává všemu život“? V dávné řecké tradici tím byla *psyché* neboli duše, díky které se odlišuje živé od neživého. Ale jak se Patočka správně ptá: „co však je duše jiného než vzduch?“. Vdechování vzduchu neboli dýchání nás přece oživuje. Jakmile totiž přestaneme dýchat, naše tělo je podrobena rozkladu.¹⁹⁸ Duše nám v podstatě vládne, udržuje nás v jednom celku, viz úryvek od Áetia:

„Jako naše duše, jak praví, jsou vzduch, nás drží pohromadě, tak také vanutí a vzduch objímá celý svět. Slova vzduch (*aér*) a vanutí (*pneuma*) užívá synonymicky. Také on se mýlí, když se domnívá, že živé bytosti sestávají z jednoduchého a stejnorodého vzduchu a z vanutí. Je totiž nemožné, aby látka jsoucích věcí byla jedním počátkem, nýbrž je třeba předpokládat také účinnou příčinu. Jako stříbro nestačí, aby se stalo pohárem, pokud chybí činitel, tedy stříbrotepec; podobně je tomu s mědí a dřevem i s jinou látkou.“¹⁹⁹

Tento úsek je považován za Anaximenův vlastní. Kirk však upozorňuje, že nebyl psán v íonštině a některá slova nemohl ani sám Anaximenes použít, tudíž text musel někdo upravovat a některá slova pozměnit. Ovšem, že se jedná o jakousi parafrázi Anaximenovy nauky, můžeme usuzovat z Áetiovy poznámky, že slova „vzduch“ a „vanutí“ jsou zde užívána jako synonyma.²⁰⁰

Anaximenův vzduch je něčím, co vládne uvnitř vesmíru a udržuje jej pohromadě a uděluje mu pravidelný životní pohyb. Veškerý pohyb života je v podstatě působení pohybu vzduchu – každá živá bytost dýchá, přijímá vzduch. Pokud se jim vzduchu nedostává,

¹⁹⁸ PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie - přednášky z antické filosofie*, s. 58.

¹⁹⁹ ÁETIOS, *Plac.* I, 3, 4 = DK 13 B 2.

²⁰⁰ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 205.

nastává rozklad – důkaz toho, že i tyto bytosti jsou v podstatě vzduchem. Jak jsme se již dozvěděli, pohyb vzduchu je způsoben zhušťováním a zředováním. Dle Anaximena znamená zhušťování zároveň ochlazování a zředování zase oteplování. Tuto skutečnost měl dokazovat prostřednictvím vlastního jednoduchého experimentu²⁰¹, za což se mu ale Aristotelés vysmíval. Anaximenes tvrdil, že vzduch, který vypustíme otevřenými ústy, je teplý, zatímco pokud jej stlačíme sevřenými rty, vychází chladný. K tomuto závěru zřejmě došel díky pozorování ledu, chladných kamenů či zkušenosti, že od země jde chlad, atd.²⁰²

Od některých autorů se dozvídáme, že Anaximenes měl tvrdit, že je vzduch ve své podstatě božský. Kupříkladu u Cicera nalézáme informaci, že vzduch je bohem, který je „nesmírný“ a „bezmezný“ a je neustále v pohybu.²⁰³ Podobně hovoří i Áetios a dodává, že spojení „vzduch je bohem“ má značit určité síly, které prostupují prvky a tělesa.²⁰⁴ Dle Augustina byl Anaximenes dokonce toho názoru, že bohové nejsou původcem vzduchu, nýbrž že je stvořil sám vzduch.²⁰⁵ Z těchto pasáží můžeme usuzovat, že Anaximenes se k existenci bohů nějak vyjádřil, ale nejspíš neřekl nic více, co nenastínil již Augustinus, a to sice, že bohové vzešli ze vzduchu. Mohli bychom ho v tomto případě považovat za předchůdce Xenofanovy a Hérakleitovy kritiky týkající se představy bohů tradičního náboženství, ale nemáme žádný doklad o tom, že by sám Anaximenes existenci bohů popíral.²⁰⁶

5.2 Kosmogonie

Vznik Země a ostatních nebeských těles vysvětluje Anaximenes dle Pseudo-Plútarcha prostřednictvím „věčného pohybu“. Země vznikla „kontrakcí“ neboli stlačováním vzduchu jako objekt plochého tvaru a „vznáší se na vzduchu“. Slunce, Měsíc a další nebeská tělesa měla vzniknout ze Země, neboť i Anaximenes sám prohlašuje, že Slunce je ve své podstatě Země, rozdíl je však v tom, že díky rychlejšímu pohybu je více teplé.²⁰⁷

²⁰¹ Viz dochovaný zlomek DK 13 B 1 od Plútarcha.

²⁰² PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie - přednášky z antické filosofie*, s. 58.

²⁰³ CICERO, *De nat. deor.* I, 10, 26 = DK 13 A 10 / 1.

²⁰⁴ ÁETIOS, *Plac.* I, 7, 13 = DK 13 A 10 / 3.

²⁰⁵ AUGUSTINUS, *De civ. dei* VIII, 2 = DK 13 A 10 / 2.

²⁰⁶ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 194.

²⁰⁷ PSEUDO-PLÚTARCHOS, *Strom.* 3 = DK 13 A 6.

Hippolytos dodává, že nebeská tělesa vznikla ze Země díky její vlhkosti, postupným „zřed'ováním“ se vytváří oheň a jeho stoupáním na nebi vznikají hvězdy.²⁰⁸ Kirk však upozorňuje, že Hippolytos zřejmě Anaximenovi podsouvá názory Xenofana, který předpokládal, že ke vznícení dochází prostřednictvím pohybu a též Anaxagorovy, který byl toho názoru, že Slunce vzniklo ze Země. Ano, nebeská tělesa ze Země vznikla, ale pouze když o této skutečnosti přemýšlíme tak, že se vlhkost ze Země vypařuje a poté zřed'uje a stává se z ní oheň, z kterého se skládají nebeská tělesa. Vznik země zapříčinilo zhuš'ování „neomezeně rozlehlého prvotního vzduchu“.²⁰⁹

5.3 Kosmologie

Anaximenés byl dle Aristotela toho názoru, že nehybnost Země je způsobena její plochostí, neboť:

„(...) Nerazí si cestu vzduchem pod sebou, ale přikrývá jej jako poklice, což plochá tělesa zjevně dělají. Ta jsou totiž vůči větru nehybná díky protitlaku.“²¹⁰

Od Áetia máme dále zprávu, že Anaximenés připodobňoval Zemi k desce stolu.²¹¹ Země tedy měla být ploché, „deskovité“ těleso, které je podpíráno vzduchem.²¹² O Slunci se vyjadřoval podobně: „je ploché jako list“.²¹³ Tato Anaximenova představa byla zřejmě ovlivněna pozorováním listů vznášejícího se ve vzduchu, ale také je zde patrný vliv nauky jeho předchůdce Thaléta – Země plove na vodě. Aristotelés dále pokračuje tvrzením, že vzduch je oporou, neboť je zespoda uzavřen a tak neuniká. Dle Kirka se ale mýlí, neboť Anaximenés pojímal vzduch jako neohraničený a oporou pro Zemi byl díky své neomezené hloubce (vždyť přece i list se ve vzduchu vznáší).²¹⁴

V předchozí kapitole jsme si vyložili, jak dle Anaximena vznikají nebeská tělesa. Jestliže tedy předpokládáme, že nebeská tělesa jsou vytvořena z ohně, jeví se nám zde

²⁰⁸ HIPPOLYTOS, *Ref.* 1, 7, 5 = DK 13 A 7.

²⁰⁹ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 196.

²¹⁰ ARISTOTELÉS, *De caelo*, II, 13, 294b 13 = DK 13 A 20.

²¹¹ ÁETIOS, *Plac.* III, 10, 3 = DK 13 A 20 / 1.

²¹² KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 197-198.

²¹³ ÁETIOS, *Plac.* II, 22, 1 = DK 13 B 2a.

²¹⁴ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 197-198.

menší mezera v Anaximenově koncepci, neboť je oheň řidší než vzduch.²¹⁵ Další nesnáz se ukazuje v případě výpovědi ohledně tvaru hvězd od Áetia:

„Anaximenés říkal, že hvězdy jsou připevněny v křišťálovitém nebi jako hřebíky. Někteří je však mají za ohnivé lístky, jako obrázky.“²¹⁶

Je zde totiž uvedeno, že hvězdy jsou na nebe připevněny jako hřebíky, ne že se volně vznášejí. Spojení „křišťálovité nebe“ či „to, co se podobá ledu“ použil však Áetios i v případě popisu Empedokleových stálic, proto je dle Kirka dost dobře možné, že se jedná jen o záměnu kosmologických myšlenek Empedoklea s těmi Anaximenovými.²¹⁷

Již výše bylo řečeno, že Anaximenés byl také meteorologem. O jeho meteorologických myšlenkách máme zprávu například od Áetia, u kterého se dočteme, že Anaximenés tvrdil, že oblaka vznikají tak, když vzduch více houstne. Jakmile je ještě víc stlačován, vzniká déšť a ztuhnutím dešťové vody vzniknou kroupy. Pokud je ve vlhku obsaženo nějaké procento vzduchu, vzniká sníh.²¹⁸

Anaximenés též doplňuje Anaximandrovu koncepci o vzniku blesku. Povšimnul si totiž, že i moře „zazáří“, když je „rozčísnuť vesly“.²¹⁹ Výraz s vesly můžeme možná považovat za Anaximenův původní.²²⁰ Toto tvrzení o moři tedy slouží jako další doklad toho, že blesk je jakási trhlina v mračnech, která se ukazuje na tmavém pozadí.²²¹

Anaximenés se také pokusil o vysvětlení duhy. Ta vzniká tím způsobem, že Slunce ozáří hustý, sražený vzduch, přičemž paprsky, které jsou na něm soustředěné, se nemohou dostat skrze něj. Přední část ozařovaná Sluncem je horká, rudé barvy, zatímco druhá strana je vlhká, chladnější a černé barvy.²²² Tento proces můžeme na obloze sledovat jako přechod barev od rudé k fialové barvě. Tímto tedy vysvětlil taktéž barvy duhy.

Povšimnul si také, že je duha občas viditelná i v noci a objasňoval její vznik podobným způsobem. Ovšem v tomto případě tento úkaz zapřičiňuje Měsíc, který ale má

²¹⁵ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 199.

²¹⁶ ÁETIOS, *Plac.* II, 14, 3-4 = DK 13 A 14 / 2.

²¹⁷ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 200.

²¹⁸ ÁETIOS, *Plac.* III, 4, 1 = DK 13 A 17 / 2.

²¹⁹ ÁETIOS, *Plac.* III, 3, 2 = DK 13 A 17 / 1.

²²⁰ KIRK, G. S., J. E. RAVEN a M. SCHOFIELD. *Předsókratovští filosofové*, s. 203.

²²¹ PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie - přednášky z antické filosofie*, s. 55.

²²² SCHOLIA, *Schol. Arat.* p. 515, 27 M = DK A 13 A 18 / 2.

slabší záři než Slunce, a také není stále v úplňku, proto tento úkaz není pozorován tak často.²²³

²²³ SCHOLIA, *Schol. Arat.* p. 515, 27 M = DK A 13 A 18 / 2.

6 ZÁVĚR

Dostáváme se k závěru naší práce, kde jsme postupně pojednali o třech autorech: Thalétovi, Anaximandrovi a Anaximenovi. V každé z kapitol jsme se snažili stručně interpretovat danou nauku dle dochovaných zlomků a s pomocí sekundární literatury. Nyní je na nás, abychom shrnuli poznatky, ke kterým jsme v této práci došli.

V první části práce jsme krátce pojednali o okolnostech vzniku tzv. „přírodopytu“ a také o problematice *arché*. Do dnešní doby totiž převládl názor, že představitelé takzvané mílétské školy mají jedno společné východisko jejich filosofování, a to sice pátrání po určité „příčině“, „počátku“ či chceme-li „pralátce“, přičemž každý z nich za onen „počátek“ považoval něco jiného. U Thaléta jím byla voda, u Anaximandra bezmezno a u Anaximena vzduch. V naší práci jsme si však ukázali, že tato „nauka o počátcích“ byla mílétským myslitelům v podstatě podsunuta Aristotelem. Jeho přívrženci, takzvaná „peripatetická škola“ poté referovala o přírodních filosofech ve stejném duchu a tato dezinterpretace původní nauky Mílétanů se dochovala dodnes v různých učebnicích filosofie. Není tedy lehké, ba přímo nemožné původní obraz mílétského myšlení zrekonstruovat.

Dále je třeba zmínit, že zkoumání těchto myslitelů se neomezovalo jen na problematiku *arché*. Mílétané přemýšleli o světě kolem nás, snažili se vysvětlit přírodní jevy, vznik nebeských těles či uspořádání vesmíru. Postava Thaléta je pak spojena také s geometrií, kterou se měl dokonce zabývat úplně jako první. Toto vše jsme se snažili ukázat v jednotlivých kapitolách členěných podle konkrétního oboru myšlení.

V kapitole zabývající se Thalétem jsme se jako první věnovali opět pojmu *arché*, tentokrát v jeho pojetí. S přihlédnutím k sekundární literatuře jsme zastali názor, že Thalés mohl vodu pojímat jako jakousi skrytou podstatu všech věcí, která se mění pouze ve svých stavech. Dále jsme probrali oblast kosmologie, přičemž jsme došli k závěru, že Thalés své poznatky o podobě a uspořádání vesmíru přejal z egyptských vzorů, jelikož tyto výklady z Blízkého východu jsou v podstatě totožné.

Thalétovi byl také připsán výrok, že vše je plné *daimonů*. Je velmi pravděpodobné, že na základě pozorování přírodních jevů pojal Thalés podezření, že vše je nějakým způsobem oduševnělé a žije svým životem. Ovšem tuto zprávu nemáme přímo podloženou, proto se můžeme pouze domnívat, o co Thalétovi nejspíše mohlo jít.

Thalés byl spojen také s odvětvím astronomie. V této souvislosti jsme pohovořili zejména o tradičně Thalétovy připisované události, a to sice o zatmění Slunce. V tomto případě je zřejmé, že Thalés musel být seznámen s babylonskými spisy a tedy s astronomickým cyklem *saros*, což mu dopomohlo k oné slavné předpovědi. Stejně tak je patrný opět vliv Egypta a také Mezopotámie v případě údajného určení ranního západu Plejád. Ovšem jen v případě, že tuto Pliniovu zprávu budeme pojímat jako spolehlivou. V oblasti Thalétovy geometrie můžeme opět spatřovat jeho ovlivnění Egyptem, zejména pokud budeme věřit pasážím o měření pyramid či pokusu o vysvětlení příčiny vylévání Nilu.

V následující části jsme pojednali o Anaximandrovi, který je běžně označován jako vynálezce gnomónu. Ovšem při bližším zkoumání dochovaných zlomků a s přihlédnutím k sekundární literatuře lze tvrdit, že je pouze tím, kdo jej uvedl do Řecka, neboť gnomón byl již dříve znám Babyloňanům.

I v případě Anaximandra jsme se snažili nastínit jeho pojetí pojmu *apeiron*. V souvislosti s pojmem „bezmezna“ hovořil Aristotelés o jakési prostřední substanci, kterou ovšem sám Anaximandros nepředpokládal, respektive nemáme pro to žádné doklady. Stejně tak Anaximandros zřejmě nepředpokládal existenci nesčetných světů, jak se domníval Theofrastos. Co však Anaximandros předpokládal, byl jakýsi koloběh, kdy se vše, co z „bezmezna“ vzniklo, zpět do něj vrací: „navzájem si totiž platí trest a pokutu za své bezpráví“²²⁴.

V kapitole o Anaximandrově kosmogonii jsme pohovořili o jeho představě vzniku nebeských těles, přičemž jsme zmínili, že u některých autorů, kupříkladu Aristotela, panuje představa, že Anaximandros předpokládal existenci „vírů“ (*díné*). Ovšem Aristotelés v této souvislosti Anaximandra přímo nejmenuje, je tedy dost pravděpodobné, že jej na mysli neměl, a jiné doklady pro toto tvrzení o *díné* nemáme.

Anaximandros si také kladl otázku po původu živých bytostí, zejména člověka. V samotném závěru kapitoly o něm pojednávající jsme si tuto koncepci představili. Viděli jsme, že přišel s originální koncepcí, kterou nikdo z jeho pokračovatelů nepřekonal.

Posledním mílétským myslitelem, kterým jsme se v této práci zabývali, byl Anaximenés. I u něj jsme pojednali o jeho pojetí *arché*, v jeho případě konkrétně vzduchu. Anaximenés nejen navazoval na svého předchůdce a zřejmě i učitele Anaximandra, ale snažil se jeho myšlenky vysvětlit podrobněji a doplnit. Také v případě *arché* hovořil

²²⁴ SIMPLIKIOS, *In Arist. Phys.* 24, 13 = DK 12 B 1.

více konkrétněji, nevyužíval již spekulativního pojmu „bezmezna“, ale vycházel z věcí zde, z těch, které mohl ve svém okolí bezprostředně určit. *Arché* tedy pro Anaximena byla něco, čím se daly vysvětlit konkrétní věci a jevy.

Probrali jsme také Anaximenovy kosmologické a kosmogonické koncepce. V této oblasti je dobré zmínit, že Anaximénés byl také meteorologem a kromě výkladu o vesmíru, se zabýval také příčinami běžných přírodních jevů. V tomto ohledu na Anaximandra také navazoval, ale pouze v tom smyslu, že se snažil myšlenky svého předchůdce podat jasněji a lépe vysvětlit mechanismus, tedy „jakým způsobem se to dělá“.

V úplném závěru bychom chtěli zmínit nesnáze, které nás v průběhu psaní práce provázely. Jelikož o myšlení předsofokratiků máme k dispozici jen pouhé zlomky z děl pozdních autorů, bylo v některých situacích velmi těžké rozhodnout, který fragment více odpovídal představě daného myslitele. Co se týče různých verzí překladů zlomků, v této práci jsme vycházeli zejména z překladu od Z. Kratochvíla, ale v některých pasážích jsme museli přihlídnout také k překladům F. Karfíka z díla *Předsofkratovští filosofové* či A. Kříže v případě Aristotelovy *Metafyziky*, jelikož se nám zdál překlad příliš nejasný.

7 SEZNAM ZKRATEK CITOVANÝCH DĚL

AÉTIOS

Plac. – Placita philosophorum

AGATHÉMEROS

Geogr. – Geografias hypotypósis

ALEXANDROS Z AFRODISIADY

In Arist. Meteor. – In Aristotelis Meteorologicac commentaria

ARISTOTELÉS

De An. – De Anima

Met. – Metaphysica

Meteor. - Meteorologica

Phys. - Physica

Pol. – Politica

AUGUSTINUS

De civ. dei – De civitate dei

CENSORIUS

De die nat.- De die natali

CICERO

De div. – De divinatione

De nat. deor. – De natura deorum

DÍOGENÉS LAERTIOS

DL - Diogenis Laertii Vitae philosophorum

HÉRODOTOS

Hist. - Historiae

HIPPOLYTOS

Ref. – Refutatio omnium haeresium

PLÚTARCHOS

De Pyth. orac. – De Pythiae oraculis

PROKLOS

In Eucl. – In primum Euclidis Elementorum librum commentarii

PSEUDO-PLUTARCHÓS

Strom. – Stromata

SENECA

Nat. quaest. – Naturales quaestiones

SCHOLIA

Schol. Arat. – Scholia in Aratum

SIMPLIKIOS

In Arist. Phys. - In Aristotelis Physicorum libros commentaria

STOBAIOS

Anthol. - Anthologium

STRABÓN

Geogr. – Geographica

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

8.1 Primární literatura

ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 3.vyd. Praha: Petr Rezek, 2008. ISBN 80-86027-27-9.

DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Praha: NČSAV, 1964. ISBN není.

8.2 Sekundární literatura

GRAHAM, Daniel W. *Explaining the Cosmos: The Ionian Tradition of Scientific Philosophy*. United Kingdom: Princeton University Press, 2006. ISBN 978-1-4008-2745-9.

HUSSEY, Edward. *Presokratikci*. Praha: BBS tiskárna Vimperk, 1997. ISBN 978-80-87378-65-6.

KAHN, Charles. *Anaximander and the origins of Greek cosmology*. New York: Columbia University Press, 1960. ISBN není.

KIRK, Geoffrey Stephen. *Předsókratovští filosofové: Kritické dějiny s vybranými texty*. Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-110-2.

KOČANDRLE, Radim. *Anaximandros z Miletu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-66-3.

KOČANDRLE, Radim. *Fysis iónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2008. ISBN 978-80-86818-72-6.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie mezi mýtem a vědou*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1789-5.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*. Praha: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-65-6.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mýtus, filosofie, věda I. a II.* Praha: Hrnčířsví a nakladatelství Třebonice, 1993. ISBN 80-7111-007-8.

MOSSHAMMER, Alden A. Thales' Eclipse. *Transactions of the American Philological Association*. The Johns Hopkins University Press, 1981, (111), 145.

PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie: přednášky z antické filosofie*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-195-4.

8.3 Internetové zdroje

KRATOCHVÍL, Zdeněk. Fysis - φύσις [online]. Zdeněk Kratochvíl, 2001 [cit. 2018-07-25]. Dostupné z: <http://www.fysis.cz/>

O'GRADY, Patricia. Thales of Miletus. *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. Australia: The Flinders University of South Australia, 1995 [cit. 2017-25-11]. Dostupné z: <http://www.iep.utm.edu/thales/>

PIAČEK, Jozef. Peripatetici. *FILIT* [online]. Slovensko: Piaček, 1999 [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: <http://dai.fmph.uniba.sk/~filit/fil/design.html>

PETRŽELKA, Josef. D. „Sedm mudrců“. *Dějiny filosofie I* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2014 [cit. 2018-06-10]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/ff/ps14/phil/web/indexM7.html>

9 RESUMÉ

This bachelor thesis is devoted to the presentation and in the end comparison of three thinkers of Miletus – Thales, Anaximander and Anaximenes. The first part of the thesis deals briefly with the circumstances of the exploration of nature as well as with the issue of *arché*. Until now it was predominant idea that the thinkers of this so-called Milesian school have one common ground of their philosophizing, namely the search for quintessential substance, each of whom considered something else. At Thales conception there was water, Anaximander had assumed *aperion* and Anaximenes air. In our work we tried to show, that quintessential substance was basically undermined to the Milesian thinkers by Aristotle. Aristotle's adherents, the so-called peripatetic school, then referred to natural philosophies in the same spirit and this misinterpretation of the original doctrine of Milesian thinkers have survived until today in various textbooks of philosophy. It is therefore not easy, or even impossible, to reconstruct the original image of the Milesian thought.

In the chapter dealing with Thales, we were the first to deal with the concept of an *arché*, this time in its conception. We also talked about his life, cosmology, astronomy, practical activities and geometry. The following chapter deals with Anaximander, his life, and especially his astronomy, *apeiron*, and cosmogony and cosmology. At the end of the chapter, we also introduced his concept of the origin of human. The last chapter is dedicated to Anaximenes. Again, we briefly talked about his person and the concept of his arch, and cosmogony and cosmology as well.